

MPRA

Munich Personal RePEc Archive

Azerbaijani Economy in the Period of Haydar Aliyev

Aras, Osman Nuri

2013

Online at <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/81927/>

MPRA Paper No. 81927, posted 16 Oct 2017 05:52 UTC

Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan Ekonomisi

Osman Nuri ARAS

Özet

SSCB'nin dağılması ile birlikte Azerbaycan 1991'de bağımsızlığını ilan etmiştir. Bağımsızlığının ardından Azerbaycan iktisadi bakımdan yeniden yapılanma ve kalkınma sürecine girmiştir. Bu sürecin gerçek anlamda Haydar Aliyev'in iktidara gelmesi ile başladığı görülmektedir.

Öncelikle iktisadi kararları alma ve uygulama açısından önem arzeden siyasi istikrar, Azerbaycan'da Haydar Aliyev'in iktidara gelmesiyle sağlanmıştır. Haydar Aliyev, ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi için önemli reformlara ve uluslararası anlaşmalar imza atmıştır.

Sosyal ve ekonomik problemlerin çözümünde anahtar olacak gelir kaynağına ulaşarak Azerbaycan'ın yapısal dönüşümünün gerçekleştirilmesinde en önemli unsur olan enerji kaynakları ile ilgili başta "asrın anlaşması" olmak üzere önemli anlaşmalar bu dönemde imzalanmıştır.

Haydar Aliyev döneminde yaşanan değişim sürecinde varılan nokta dikkate alındığında, ekonomik bağımsızlığın en önemli göstergelerinin Azerbaycan'da teşekkül ettiği görülmektedir. Bağımsızlığın ardından serbest piyasa ekonomisine geçiş ve ülke ekonomisinin öncelikle batı olmak üzere dünya ekonomisine entegrasyonu, Azerbaycan'ın kendi tercihi olmuştur. Haydar Aliyev döneminde makroekonomik göstergeler itibarıyla de ülke ekonomisinde önce istikrarın sonra iyileşmenin sağlandığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Haydar Aliyev, Azerbaycan Ekonomisi, Ekonomik Yeniden Yapılanma, Ekonomik Kalkınma, Asrın Anlaşması.*

Abstract

Azerbaijan declared its independence in 1991, with the collapse of the USSR. Azerbaijan has entered into the process of economic reconstruction and development after achieving independence. This process is exactly started with the coming to power of Heydar Aliyev.

First, political stability which is important for economic decision-making and implementation has been achieved after Heydar Aliyev came to power in Azerbaijan. Heydar Aliyev has carried out major reforms and has signed important international agreements for the realization of economic reconstruction and development in the country.

Important agreements for the production of energy resources, which are the most important factor in the realization of the structural transformation of the country's, especially "contract of the century", were signed during Heydar Aliyev. Azerbaijan is seen as consisting of the most important indicators of economic independence, considering the point reached at the end of the process of change during the period of Heydar Aliyev. Azerbaijan has their own preference transition to a free market economy and integration into the world economy. On the other hand, first observed that the stability of the country's economy and then the economic recovery during the period of Heydar Aliyev's power, given the macroeconomic indicators.

Keywords: *Heydar Aliyev, Azerbaijan Economy, Economic Reconstruction, Economic Development, Contract of the Century.*

Giriş

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve bütün dünyada 1980'li yılların ortalarında başlayarak devam eden sosyal ve siyasal süreç, SSCB'nin dağılması ve birlik üyesi cumhuriyetlerin bağımsız birer devlet olmaları ile sonuçlandı. Bağımsızlığını kazanan ülkelerden biri de Azerbaycan oldu.

18 Ekim 1991'de bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan, böylece 20. yüzyılın sonunda, tarih sahnesinde uluslararası ekonomik ve politik denge unsuru olmaya başladı. Denge unsuru olmanın kalıcılığı açısından geçiş süreci yaşayan Azerbaycan'ın, ekonomik kalkınmasını gerçekleştirerek, siyasi bağımsızlık ve istikrarın yanı sıra ekonomik istikrara da ulaşması mümkün olabilirdi. Bunun için geçiş sürecini yaşayan diğer ülkelerde olduğu gibi siyasi ve sosyal olduğu kadar ekonomik olarak da karşılaşılan sorunlar giderilmeliydi.

İktisadi kararları alma ve uygulama açısından önem arzeden siyasi istikrar, Azerbaycan'da Haydar Aliyev'in iktidara gelmesiyle sağlanmıştır. Azerbaycan'daki güçlü iktidar, ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi için önemli kararlara imza atmıştır.

Haydar Aliyev'in iktidara gelmesinin ardından Azerbaycan, yaptığı anlaşmalarla, uluslararası ekonomik ve politik denge unsuru olma bakımından tarihi bir fırsatı yakalama imkanına sahip olmuştur. Sosyal ve ekonomik problemlerin çözümünde anahtar olacak gelir kaynağına ulaşarak Azerbaycan'ın yapısal dönüşümünün gerçekleştirilmesinde en önemli unsur olan enerji kaynakları ile ilgili önemli anlaşmalar bu dönemde imzalanmıştır.

Bu çalışmada Haydar Aliyev döneminde Azerbaycan ekonomisi, yaşadığı dönüşüm süreci dikkate alınarak genel olarak değerlendirilmektedir. Çalışmada öncelikle Haydar Aliyev'in iktidara gelmeden önceki, bağımsızlığın ilk yıllarında Azerbaycan ekonomisi genel hatlarıyla değerlendirilecektir. Daha sonra Haydar Aliyev döneminde ülke ekonomisinde meydana gelen değişimler ele alınacaktır. Haydar Aliyev dönemi de yapılan ekonomik reformların amacı ve mahiyetinin yanı sıra ekonomide yaşanan gelişmeler dikkate alınarak 1994-2000 ve 2000-2004 arası olmak üzere iki alt dönem olarak incelenecektir. Ülke ekonomisinin yeniden yapılanma, kalkınma ve dünya ekonomisiyle entegrasyonu bakımından en önemli adım olan üretimi ve ihracına ilişkin imzalanan "Asrın Anlaşması"na da ayrı bir alt başlık olarak yer verilecektir. Ayrıca ülke ekonomisinin ekonomik kalkınmasında en önemli engel olan Karabağ'ın işgaline ayrı bir başlık altında yer verilecektir.

1. Bağımsızlığın İlk Yıllarında Azerbaycan Ekonomisi

Dağılan Sovyetler Birliği'nin ardından Azerbaycan'ın bağımsızlığına yeniden kavuşması ile sona eren planlı ekonominin Azerbaycan ekonomisine miras koyduğu temel problemler şunlardı¹:

1. Üretim gücünün bölgesel ve sektörel dağılımının dengeli olmaması.

2. Üretilen malların hem kalitesinin düşük olması, hem de kişi başına düşen miktarının Sovyetler Birliği'nden iki kat az olması. 1990'lı yılların başlarında Azerbaycan'da tüketimin sadece %50'si iç üretimden sağlanabilmiştir.

3. Ekonomik yapının sağlıklı olmaması. Sağlıklı olmayan ekonomik yapı dolayısıyla da Azerbaycan'ın dış ticaretinde 1980'li yılların sonlarında ihracat ithalattan %30-40 fazla olmuştur. Ekonomik bakımdan olumlu değerlendirilmesi gereken bu durum, ülkenin alan ve coğrafi kuruluşunun uygun olmaması bakımından istenmeyen bir durumdur. Şöyle ki, hammadde ve ara malların ihracatın %55-60'ını teşkil etmesi, genelde ise ithalat ve ihracatın

¹ Rasim Hesenov, "Azerbaycanın İktisadi İnkişaf Paradigması ve İktisadi Tehlükesizlik Konsepsiyasının Seçimi", *Meşveret Bülleteni*, No:7(43), Bakı, Oktyabr-2001, ss. 6-8.

%45-50'sinin Rusya ile gerçekleştirilmiş olması, daha sonra ekonomik kalkınmanın dengesinin bozulmasına neden olmuştur.

Azerbaycan'ın yeniden siyasi bağımsızlığını kazandığı yılın, Sovyetler Birliği'nin dağılması öncesinde başlayan ve Azerbaycan ekonomisinde yaşanan olumsuz gelişmeler sonucu ekonomik krizin derinleştiği bir döneme rast geldiği görülmektedir.

Haydar Aliyev'in iktidarda olduğu dönem ve ardından başlayan İlham Aliyev dönemindeki ekonomik değişim sürecinin, ekonomik kalkınma yolunun ve genel olarak ekonomik gelişmelerin doğru olarak değerlendirilebilmesi için özellikle bağımsızlığın kazanıldığı şartların ve bağımsızlık kazanıldığında ülkenin ekonomik durumunun nasıl olduğunun çok iyi tespit edilmesi ve bağımsızlığın elde edildiği ilk yıllarda yaşanan ekonomik gelişmelerin dikkatle analiz edilmesi gerekir²:

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte Azerbaycan'da uzmanlaşma ve işbölümüne dayalı ekonomik yapılanma sona ermiş ve ülke genel pazarlarını kaybetmiştir. Hammadde, yarı-mamul, teçhizat-ekipman, pazar, finansman ve işletme yöneticiliği konularında eski merkezi planlamaya göre örgütlenilmesi nedeniyle birçok tesiste üretimin durması veya üretimin atıl seviyede kalması söz konusu olmuştur. Eski SSCB'deki işletmelerle ekonomik bağlantıların koparılması ve ülkenin diğer Cumhuriyetlerdeki pazar payını kaybetmesinin yanı sıra SSCB döneminde merkezden sağlanan sübvansiyonların da kesilmesiyle birlikte üretimde şok çöküşler yaşanmıştır. Ermenistan savaşı ve Çeçenistan sorunu ise, ülke sanayisi için gereken ara malların ithal yollarının kapanmasına neden olmuştur.

Azerbaycan'ın bağımsızlığını kalıcı kılabilmesi için önünde çözmesi gereken önemli sorunlar vardı. Bu sorunlar; yönetim zaafı, kanuni düzendeki aksamalar, etnik bağlamda ayrımcı oluşumlar ve halkın emeği ile kazanılan iktisadi ve entelektüel potansiyelin gelişim yerine azalma sürecine girmiş olması olarak sıralanabilir. Bütün bu problemleri çözebilmek için, kendi içinde tutarlı ve çok yönlü iç ve dış siyasetin hazırlanması ve uygulanması, ülkenin doğal, teknik, ekonomik ve entelektüel potansiyelinden, sosyal ve siyasal enerjisinde verimli şekilde istifade edilmesi gerekiyordu³.

Ancak Azerbaycan'ın bağımsızlık süreci ve bağımsızlığın ilk yılları oldukça sancılı geçmiştir. Çözülmesi gereken problemler açısından önemli adımlar atılmayınca, 1990'lı yılların başı yani bağımsızlığın ilk yılları Azerbaycan'da ekonomik durgunluğun ve bunalımın arttığı yıllar olmuştur.

Bağımsızlığın ilk yıllarında siyasi istikrarsızlık ve piyasa ekonomisine geçişle ilgili ülkede büyük ekonomik kriz yaşanmıştır. Ekonomide yüksek oranda işsizlik ve hiper-enflasyon sürecine girilmiştir. Yüksek enflasyon ve istikrarsız sosyo-politik ortam, iktisadi büyümeye, özellikle sanayi ve tarım gibi önemli alanların gelişmesine de engel olmuştur. Üretim hacminin azalması ve enflasyon oranının artması, ekonomik buhranın ve toplumda sosyo-ekonomik gerginliğin artmasına neden olmuştur.

Öte yandan ülke daha SSCB'nin son yıllarından başlayarak, 1988 yılından itibaren Ermenistan'ın silahlı işgaline maruz kalmış ve ateşkesin imzalandığı 12 Mayıs 1994 tarihine kadar topraklarının %20'sini kaybetmiştir.

Ekonominin genel dengeleri için gerekli olan reformların gerçekleştirilememesi, devlet bütçesinin büyük bir bölümünün savaş için harcanması, topraklarının %20'si işgal edilerek 1 milyondan fazla nüfusun göçmen durumuna düşmesi, yabancı sermayenin ülke ekonomisine çekilememesi ve özelleştirmenin sanayi sektöründe fiilen başlatılamaması gibi olumsuzluklar Azerbaycan ekonomisini önemli bir darboğaza sürüklemiştir.

² Rasim Hesenov, ss. 4-5.

³ Heyder Eliyev, "Azerbaycan Respublikasının Dövlət Müstəqilliyinin Onuncu İldönümü Haqqında", *Azerbaycan Respublikası Prezidentinin 20 Mart 2001 Tarihli Fermanı*, Bakı, 20 Mart 2001; Settar Seferov, "Evezsiz Milli Servetimiz: Müstəqillik", *İqtisadiyyat və Audit Jurnalı*, No:10, Oktyabr-2001, ss.5-6.

Serbest piyasa ekonomisine geçişe ilişkin tam bir stratejinin belirlenmemiş olması nedeniyle, bu yıllarda hayata geçirilmeye çalışan ekonomik kararlar da birbiri ile uzlaşmayan karakter taşımıştır.

Bağımsızlık döneminin ilk yıllarında Ermenistan ile yaşanan savaş, Rusya'nın Azerbaycan'a ulaşım ambargosu koyması ve Çeçenistan savaşı nedeniyle önemli iki petrol boru hattının kullanılmaması gibi politik ve askeri sorunlar ekonomik performansı olumsuz yönde etkilemiştir.

Kısaca 1991-1994 yılları bağımsızlığın ardından bütün problemlerle yüz yüze kalındığı, ülkede sosyal ve siyasal problemlerin bunalıma dönüştüğü, savaş ortamının yaşandığı, serbest piyasa ekonomisine geçişte ciddi suiistimallerin yaşandığı bir dönem olmuştur.

Ekonomide olumsuz gidişte en keskin hal ise 1992'de ortaya çıktı. 1992-94 yıllarında Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) iki kattan daha çok azalarak 1991 yılının %48'i oranında gerçekleşmiştir⁴. 1990-94 döneminde GSYİH her yıl ortalama %13-20 azalarak 1994 yılında 1629,3 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

1990 yılı ile mukayese edildiğinde 1994'de GSYİH %53, sanayi %62, tarım %44, tüketim %75 ve vergi hasılatı %45 azalma göstermiştir. 1992-94 yılları arasında enflasyon 4 haneli rakamlara yükselmiştir. Sonuçta halkın geçim standardı 3,6 kat, reel ortalama ücret düzeyi ise %80 azalmıştır. Aynı dönemde uygulanan yanlış iktisat politikaları bankacılık-finans sisteminde ve dış ticarete de ciddi problemlere neden olmuştur⁵. Para politikasındaki önemli eksiklikler de ekonomik buhranda etken olmuştur. Krediler ise daha çok banka yöneticilerinin istekleri doğrultusunda verilmiştir. Devlet müesseselerine ve tarım sektörüne verilen büyük miktardaki kredilerin verimsiz ve denetimsiz kullanımı ekonomik durumu daha da gerginleştirmiştir.

Genel ekonomik kriz, üretimin hızla azalmasına, üretimin azalması ise mal arzının azalmasına, fiyatların artmasına ve devlet bütçesinin önemli açıklar vermesine neden olmuştur. Vergi tahsil sistemindeki eksiklikler ve vergi oranlarının enflasyon dolayısıyla erozyona uğraması gibi nedenlerle devlet bütçesindeki gelir kalemleri keskin şekilde azalmıştır.

Bu dönemde dış ticarete ilişkin veriler de gittikçe olumsuz bir boyut kazanmaya, ödemeler bilançosunda açıklar gittikçe artmaya başlamıştır.

Ekonomik bunalımın acı neticelerinden bir diğeri ise, milli paranın değer kaybı şeklinde ortaya çıkmıştır.

Bu dönemde ülke ekonomisinde yeniden yapılanma ve değişim adına çeşitli düzenlemeler de yapılmaya çalışılmıştır. Bağımsızlığın ilk yıllarında yapılan reformlar şöyle sıralanabilir: Özel Mülkiyet Kanunu Haziran 1991'de kabul edilmiştir. 1992 yılının başlarında fiyat liberalizasyonuna gidilmiş, aynı yıl Ocak ayında Katma Değer Vergisi uygulamasına geçilmiştir. Nisan ayında Yabancı Sermaye Kanunu, Ağustos ayında ise Merkez Bankası Kanunu yürürlüğe konulmuş, ayrıca, Ağustos ayında para birimi olarak Manat piyasada işlem görmeye başlamıştır. 1993-94 yıllarında da devam eden savaşın etkisiyle reform sürecinde yavaşlamalar olmuştur. 1993 yılının Ocak ayında küçük ölçekli işletmelerin özelleştirilmesine ilişkin olarak bir kanun yasalaşırken, 1994 yılının Ocak ayında Manat'ın tek yasal para birimi olarak işlem görmesine başlanmıştır. Mayıs ayında Ermenistan ile ateşkes anlaşmasının imzalanması ile ekonomik dönüşüm süreci tekrar hız kazanarak, Haziran ayında İflas Kanunu kabul edilmiş, bankaların konsolidasyonu işlemine başlanmıştır⁶. Ancak ticaretin ve piyasanın

⁴ Asef Nadirov, "İktisadiyyatın Yeni İnkişaf Merhelesi", *Azerbaycan Qezeti*, 15 Sentyabr 2001, s.2.

⁵ Rasim Hesenov, s.9.

⁶ Ayhan Karaca, "Azerbaycan'da Ekonomik Dönüşüm Süreci ve Reformların 10 Yılı", <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/ocakozel2002/ayhan.htm>. (13.03.2003).

liberalizasyonunu sağlayacak reformlar gerçekleştirilmeye çalışıldığı 1991-94 yılları arasında ekonomik yeniden yapılanma ve dönüşüm süreci oldukça yavaş işlemiştir.

2. Haydar Aliyev'in İktidara Gelişi ve Azerbaycan Ekonomisinde Değişim Dönemi

Otuz yıldan fazla devlet yöneticiliği tecrübesine sahip Haydar Aliyev'in, yapılan seçimler sonucu 1993 yazında Azerbaycan'ın cumhurbaşkanı olması ile birlikte ülke yönetiminde önemli değişiklikler olmuştur.

Haydar Aliyev'in iktidara gelmesinden 2000 yılına kadar geçen yıllarda, ekonomik yeniden yapılanma ve kalkınma süreci bakımından üç önemli hedef doğrultusunda yol alınmaya çalışılmıştır⁷:

1. Ekonominin liberal-demokratik yönlü piyasa prensiplerine dayanarak yeniden yapılandırılması.
2. Başta petrol olmak üzere ülkenin temel doğal kaynak rezervlerinin işlenmesinin sağlanması.
3. Hem küresel hem de bölgesel boyutuyla dünya ekonomisi ile entegrasyonun gerçekleştirilmesi.

2.1. Ekonomide Reform Çalışmaları

Haydar Aliyev döneminde cephede varılan ateşkes ve içeride sağlanan siyasi istikrarın ardından, 1994 yılından itibaren ülkede önemli ekonomik reformlar yapılmaya başlanmıştır.

Genel olarak ifade etmek gerekirse; Haydar Aliyev'in iktidara gelmesinin ardından iktisadi süreçte kötüye gidişi durdurmaya dönük iktisadi reformlar programı hazırlanmış, stratejik iktisadi gelişim yolunu belirleyen modeller oluşturulmaya çalışılmıştır. Çağın gereklerine uygun olarak ekonomide serbest piyasanın teşekkül ettirilmesi, özelleştirme ve özel teşebbüsün inkişaf ettirilmesi, yeni ekonomik yapının, gümrük, vergi ve mali sistemin yeniden oluşturulması, ticaretin liberalleşmesi, toprak ve tarım reformlarının yapılması, halkın sosyal imkanlarının artırılması, eğitim ve sağlık şartlarının geliştirilmesi için gerekli hukuki alt yapının oluşturulması amacıyla önemli kanunlar kabul edilmiştir⁸.

Azerbaycan'ın ilk Anayasasının kabul edilmesi, ekonomik sistemin yeniden yapılandırılması bakımından en önemli adım, ülkenin stratejik açıdan, sosyal ve siyasal hayatında ve de ekonomik yapısında yeni dönemin başlangıcı olmuştur. Yeni anayasada devlet yönetiminin yapılanması, vatandaşların ve devletin hak ve ödevlerini belirlemenin ötesinde ilk defa demokratik değerlere dayanan, liberal piyasa ekonomisinin kurulma gerekliliği ifade edilmiştir. Anayasa ile özel mülkiyetin, özel teşebbüsün, dünya ekonomisine entegrasyonun hukuki esasları tespit edilmiştir. Bu bakımdan Azerbaycan'da geniş anlamda ekonomik düzenlemelerin başlangıç yılı olarak 1995 yılı kabul edilebilir⁹.

Ocak-1995'de haksız rekabete ilişkin bir kanun yasalaşmıştır. Nisan-1995'de ise ilk IMF programı kabul edilmiştir. 1995 yılında IMF ve diğer uluslararası kuruluşların desteğini alan finansal istikrar politikalarının uygulanmaya başlanmasıyla ekonomik büyüme sürecine yeniden girilmiştir.

1995 yılının Eylül ayında küçük ölçekli işletmelerin özelleştirilmesine ilişkin bir kanun tasarısı kabul edilmiştir. Kabul edilen kanunun ardından 1996 yılında küçük ölçekli işletmelerin özelleştirilmesine başlanmıştır. Yine aynı yılın Haziran ayında Merkez Bankası Kanunu'nda değişiklik yapılırken, Eylül ayında bankacılık sektöründe yeniden yapılandırma

⁷ Rasim Hesenov, s.11.

⁸ İmran Ceferzade, "Esaslı İnkişaf İlleri", *İqtisadiyyat Qezeti*, 18 Oktyabr-1 Noyabr 2001, s.3.

⁹ Azer Emiraslanov, "Dövlət Müstəqilliyi və Milli İqtisadiyyatın Formalaşması Problemləri", *Meşveret Bülleteni*, No:7(43), Oktyabr 2001, s.57; Rasim Hesenov, s.12.

faaliyetlerine hız verilmiş, hazine senetleri piyasası faaliyete geçirilmiştir. Ağustos-1995’de ise Toprak Reformu Kanunu kabul edilmiştir.

Şubat-1997’de kamu alımlarında rekabetin korunmasına ilişkin bir kanun kabul edilirken, aynı yılın Haziran ayında İflas Kanunu’nda değişiklik öngören kanun tasarısı yasalaştırılmış, yeni Gümrük Kanunu kabul edilerek basitleştirilmiş yeni bir gümrük tarife uygulamasına geçilmiştir. Telekom Kanunu ise Temmuz-1997’de kabul edilmiştir.

1998’de ise enerji sektörünü yeniden düzenlemek üzere Elektrik Kanunu kabul edilmiştir. Ağustos ayında Rehin Kanunu, Eylül ayında yeni bir Menkul Kıymetler Kanunu kabul edilmiştir. 1999 yılının Şubat ayında İş Gücü Kanunu kabul edilmiştir. Petrol gelirlerinin tek bir hesap altında toplanmasını, harcamaların daha şeffaf kurallara göre yapılmasını temin amacıyla, Petrol Fonu kurulmasını öngören bir karar Aralık-1999’da yayımlanmıştır. 1999 yılının sonlarında ise Emlak Komitesi lağvedilirken, yerine 2000 yılının Şubat ayında, kamuya ait mülklerin özelleştirilmesinden sorumlu olacak şekilde Emlak Bakanlığı kurulmuştur. Ayrıca Mayıs ayında yeni bir Özelleştirme Kanunu, Haziran ayında ise yeni bir Vergi Kanunu çıkarılmıştır¹⁰.

Haydar Aliyev’in iktidara gelmesinin ardından, 1994-2000 yılları arasında, yapısal değişime ilişkin alınan kararların da etkisiyle bu dönemde meydana gelen gelişmeler genel olarak şöyle sıralanabilir:

1. Ülke ekonomisinde istikrar sağlanmış,
2. Ülkenin önemli doğal kaynaklarını aktif hale getirme stratejisi doğrultusunda büyük başarılarla imza atılmış,
3. Toprağın özel mülkiyete verilmesi ile Azerbaycan köylerinde yeni bir sosyo-ekonomik ortam oluşturulmuş,
4. Ekonomide liberalizasyon çalışmalarında önemli mesafe alınması, dış ilişkilerin geliştirilmesi ve yabancı yatırımcıların özelleştirmeye katılımlarının sağlanması ile ekonomik kalkınma adına temel, devamlı ve önemli bir kaynağa ulaşılmıştır.

Kısaca 1994-2000 yılları, serbest piyasa ekonomisine geçişin temellerinin atılmaya çalışıldığı, ekonomik bunalımın derinleşmesinin sona erdiği, ekonomide şeffaflığın sağlanmaya çalışıldığı dönem olmuştur.

2.2. Asrın Anlaşması ve Ekonomik Önemi

Azerbaycan ekonomik alanda bağımsızlık sonrası geçiş süreci yaşayan bölgedeki diğer ülkeler ile mukayesede fark edilir pozitif gelişmeler elde etmiştir. Zengin enerji kaynaklarının varlığı ise bu sektöre yabancı sermayedarları yönelterek ekonomik kalkınmayı motive edici amillerin başında yer almıştır.

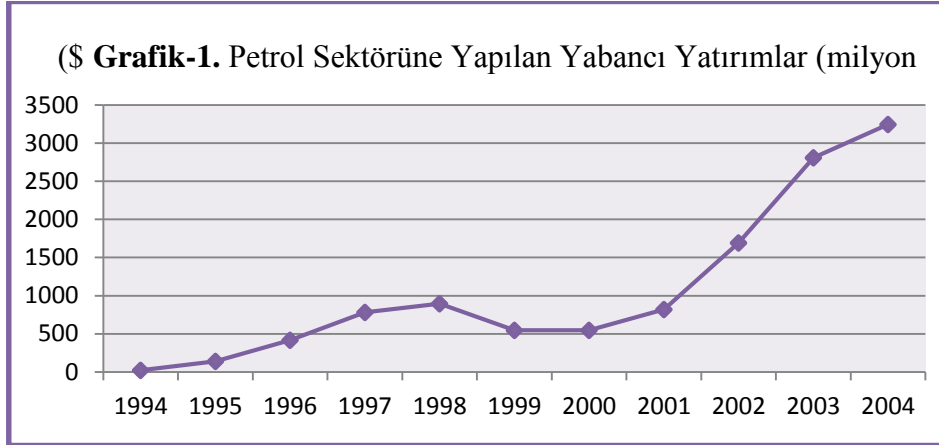
Haydar Aliyev’in iktidara gelmesinin ardından dünyanın en büyük petrol şirketleri ile “Asrın Anlaşması” adı ile anılan yüksek öneme sahip petrol anlaşmaları imzalanmıştır.

20 Eylül 1994 yılında Bakü’nün Gülistan sarayında Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi SOCAR ile Azerbaycan Uluslararası Petrol Konsorsiyumu (Azerbaijan International Oil Consortium-AIOC) arasında asrın anlaşması olarak adlandırılan “Hazar Denizi’nin Azerbaycan Sektöründe yer alan Azeri, Çırac ve Güneşli yataklarında Petrolün Ortak İşlenmesi ve Pay Bölüşümü Hakkında Anlaşma” imzalanmıştır¹¹. Toplam yatırım bedeli 11 milyar dolara olan anlaşma kapsamında toplam üretilebilir petrol rezervleri 5,4 milyar varil (730 milyon ton), doğal gaz rezervlerinin ise 96 milyar m³’tür. Yataklar ayrıca 6 milyon ton

¹⁰ Ayhan Karaca, “Azerbaycan’da Ekonomik Dönüşüm Süreci ve Reformların 10 Yılı”, <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/ocakozel2002/ayhan.htm>. (12.03.2003).

¹¹ Nasser Sagheb- Masoud Cavadi, “Azerbaijan's 'Contract of the Century' Finaally Signed With Western Oil Consortium”, *Azerbaijan International Magazine*, Winter-1994, s.27.

kondansat rezervine sahiptir. Yukarıdaki tahmini verilerde zaman zaman değişmeler olmaktadır. Anlaşma, 30 yıllık bir süreyi kapsamaktadır.

Kaynak: Azerbaycan Respublikası Devlet Statistik Komitesi (ARDSK) Yayınları.

1994 yılında “Asrın Anlaşması”nın yapılması ve 12 Kasım 1995’de yeni anayasanın kabul edilmesi ile piyasa ekonomisinin hukuki normatif altyapısının kurulmasının hızlanması ile birlikte ülkeye büyük hacimde yabancı sermaye girmeye başlamıştır. Petrol sektörüne yapılan önemli miktarlardaki yabancı yatırım sonucunda Azerbaycan, eski Sovyet Cumhuriyetleri içinde en hızlı büyüyen ekonomilerden biri olmuştur.

Petrol ağırlıklı enerji sanayisine 1994-2000 yılları arasında toplam 3.34 milyar dolar yatırım yapılmıştır. 2001 yılından itibaren ise petrol sektörüne yapılan yabancı yatırımlarda önemli artış olmuştur. Sonuçta 2004 yılı sonu itibariyle, petrol sektörüne yapılan toplam yatırım miktarının 12 milyar dolara ulaşmıştır. Enerji kaynaklarının üretimine ilişkin imzalanan 23 anlaşma ile kararlaştırılan yatırımların toplam hacmi ise 60 milyar dolar civarındadır.

3. Dönemin Ekonomik Kalkınmasında En Önemli Engel: Karabağ’ın İşgali

Ülkenin ekonomik gelişim sürecinde dikkate alınması gereken önemli bir nokta, söz konusu bu değişim ve kalkınma; topraklarının %20’sinin Ermenistan işgali altında olduğu, dolayısıyla üretim potansiyelinin çok büyük bir bölümünden (1/5) mahrum olduğu, 300 bin iş yerini kaybettiği ve bu topraklarda daha önce yaşayan halkın (nüfusun yaklaşık %12’si) göç etmek mecburiyetinde kaldığı son derece güç şartlarda elde edilmiştir.

Ermenistan’ın Azerbaycan topraklarının %20’sini işgal etmesi, bölgeden 290 bin aileyi, bir başka ifadeyle bir milyondan çok insanı göçe mecbur etmiştir. Ermenistan’ın tecavüzü neticesinde zarara uğrayan 27 il ve ilçe arazisi toplam 22,7 bin km²’dir. Dağlık Karabağ’la birlikte Nahçıvan’ın da sınır bölgeleri tesir altında kalmıştır. 17.1 bin km²’lik (Azerbaycan arazisinin %20’si) alan ise halen Ermenistan’ın işgali altındadır. İşgal edilen Yukarı Karabağ arazisinde 87 yerleşim alanı, 7 idari rayon, 11 şehir, 1,3 milyon hektar tarım arazisi, 313.000’i büyükbaş olmak üzere toplam 600 bin büyük ve küçükbaş hayvan, 7000 tarım işletmesi, 850 eğitim kurumu, 650 sağlık merkezi, 120 bin ikamet yeri terk edilmek zorunda kalmıştır.

Ayrıca bölgede 160 köprü, 25.000 kilometre kara yolu, 2300 kilometre sulama kanalları, 15000 kilometre elektrik hattı 2500 trafo, 23.000 km su kanalı, 2.000 km doğal gaz boru hattı, 20 km kanalizasyon hattı, 160 km su tankı, 34 km gaz dağıtım donanımı, 35.000

abone için haberleşme istasyonu, 4 havaalanı ve Bakü-Ağdam, Bakü-Nahçıvan-Erivan demiryolu hattı bulunmaktadır.

Yine bölgede 800 tıp merkezi, hastane, poliklinik v.b, 719 kültür evleri, 825 kütüphane, 6 park, 47 müzik, sanat ve resim okulu, 3 tiyatro, 3 galeri, 300'den fazla tarihi abide bulunmaktadır.

Bölgede makine, gıda sanayisi, elektrik ve yapı malzemeleri gibi alanlarda 180'den fazla sanayi işletmesi faaliyet göstermekteydi. Bu işletmelerde 18.000'den fazla kişi istihdam edilmekteydi.

Tarıma elverişli iklimi ve toprak yapısının elverişli olması nedeniyle bölgede 320 kolektif çiftlik, 90'dan fazla devlet çiftliği ve bazı tarım birlik ve organizasyonları faaliyet göstermekteydi. Bölgeden ülkenin buğday üretiminin %24'ü, üzüm üretiminin %41'i, patates üretiminin %46'sı, et üretiminin %18'i ve günlük hayvansal ürünlerin %34'ü elde edilmekteydi. Yine bölgede 649.000 hektar tarıma elverişli yüksek verime sahip arazi, 199.000 ekin alanı ve 62.000 uzun süreli ekim alanı kullanılmaktaydı.

İşgal altındaki arazi demir, cıva, krom, perlit, mermer, kireçtaşı, akik, altın ve mineral sular başta olmak üzere doğal kaynaklar bakımından zenginliğe sahiptir. Dolayısıyla Azerbaycan aynı zamanda zengin doğal kaynaklardan, özellikle 39,6 bin ton rezerve sahip olan 3 altın madeni yatağından, 4 cıva ve antimon yatağından mahrum kalmıştır¹².

İşgal edilen bölge birçok ender hayvan ve bitki türlerine de sahiptir.

1988 yılındaki ermeni saldırıları sonucunda yaşlı, kadın ve çocuklarında aralarında yer aldığı yaklaşık 20.000 Azerbaycan vatandaşı Ermeniler tarafından hunharca katledilmiş, yaklaşık 4000 kişi hapsedilmiş veya kaybolmuş, 1050 kişi sakat kalmıştır. 210.000 öğrenci eğitim imkanından mahrum kalmış, eğitim sektöründe çalışan 23.000 kişi işini kaybetmiştir. 100 km karayolu, elektrik hattı, su, doğal gaz hattı ve diğer altyapı birimleri mahvedilmiştir.

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ile iletişim kesilerek abluka altına alınmış, 130 km uzunluğundaki demir yolu işgal edilmiştir. Bu nedenle Nahçıvan'a yolcu ve yük ulaşım imkanı ancak İran üzerinden mümkün olabilmektedir. Ulaşımındaki bu zorunluluğun devlet bütçesini yılda 2,5 milyon dolar kayba uğratmaktadır. Öte yandan ulaşım problemini çözmek amacıyla Bakü-Nahçıvan havayolu ulaşımına yapılan transfer harcamalarının devlet bütçesine getirdiği ek yük yılda yaklaşık 10 milyon dolardır.

İşgal öncesi İran ve Azerbaycan üzerinden Avrupa'dan İran, Orta Doğu ve Asya ülkelerine demir yolu vasıtasıyla önemli hacimde yük taşımacılığı gerçekleştirilmekteydi. Ayda yaklaşık 3.000 vagon yük Azerbaycan'dan geçmekteydi. Bu transit geçişlerden elde edilen gelir imkanından mahrum olmakla da devlet bütçesi önemli kayba uğramaktadır¹³.

Toplamda 150.000 barınma birim, 7000 endüstri, tarım ve diğer alanlardaki işletmeler, 4400 eğitim, kültür, hastane ve diğer kamu birimi harap edilmiş, yok edilmiştir.

Yukarıdaki veriler dikkate alındığında Ermenistan ile savaş sonucunda, Azerbaycan'ın 25-50 milyar dolar arasında zarara uğradığı şeklinde hesaplamalar yapılmaktadır.

Periyodik olarak metro, deniz ulaşımı, tren ve demir ve kara yolu ulaşımında terör hadiseleri organize eden Ermeniler sonuçta, aralarında yaşlı bayan, erkek ve çocuklarında yer aldığı 2000 insanı katletmiş, 10.000 kişiyi yaralamış veya sakat bırakmıştır. Sadece iki metro terör hadisesinin zararı 900.000 dolar olmuştur.

Ermeniler tarafından işgal edilen arazilerde narkotik bitkiler yetiştirilmekte ve ürünlerinin gizli yollarla İran, Rusya ve diğer ülkelere taşınmaktadır. Füzuli bölgesindeki

¹² *Azerbaycan Respublikasında İnsan İnkişafı Haqqında Hesabat 2002*, Birleşmiş Milletler Teşkilatı İnkişaf Programı, 2002, s.59; Nadirov, s.2; Emiraslanov, s.63.

¹³ 'Azerbaijan Economic Damages and Heavy Tolls Caused By Armenian Aggression', www.economy.gov.az/HTML/aggression.html (09.04.2005).

Horadiz kasabasından Ordubad bölgesine kadar uzanan 128 km mesafede uzanan Azerbaycan'ın devlet sınırlarına Ermeniler nezaret ettiğinden dolayı narkotik maddelerin mübadelesi, kaçakçılık ve yerüstü servetlerin İran'a taşınması daha da artmıştır. Kelbecer ve Zengilan arazilerinde yer alan altın yatakları Ermeniler tarafından sağlıksız bir şekilde kullanılmaktadır. Bu yatakların hammaddesi Ermenistan'daki Ararat altın fabrikasına taşınmaktadır. Bu hammadde külçe haline getirilerek Rusya ve diğer devletlere satılmaktadır. Ermenistan'ın altın madeninden elde ettiği gelirinin Ermenistan bütçesinin yaklaşık %51'ini teşkil ettiği ifade edilmektedir¹⁴.

İşgal altındaki bölge ekolojik açıdan da tehlike altındadır. Bölgeye nükleer atıklar taşınmaktadır.

Öte yandan %25-26'sı ormanlık olan işgal altındaki toprakların yok edilmesi, bölgedeki hayvan ve bitki türlerinin zarar görmesi de ayrı bir tehlikedir. Yapılan hesaplamalara göre ormanlık alanların yaklaşık %8-10'u tahrip edilmiş durumdadır. Tahrip edilen alanlardaki ekonomik kayıp ise yaklaşık 22 milyar dolardır¹⁵.

Hazar'a akan nehirler vasıtası ile yılda 520-530 milyon m³ kirli su akıntısının, 500 milyon m³'ü Ermenistan ve Gürcistan'dan gelmektedir.

Ermenistan ile yapılan savaş sadece Azerbaycan'ın ekonomik dönüşüm sürecini etkilemekle kalmamış, söz konusu savaşın etkisinde şekillenen uluslararası ilişkiler de ekonomik dönüşüm süreci üzerinde etkili olmuştur.

Ermeni işgali sonucunda ana vatanından uzak kalan göçmenlerin karşılaştığı problemlerin en önemlileri eğitim, sağlık ve işsizliktir: Bu gün maddi kısıtlamalar içinde yaşayan göçmenler geçici olarak ülkenin 70 farklı şehrinde ve bölgesinde yaşamaktadırlar. Göçmenlerin karşılaştığı problemlerle sadece 'Kaçkın ve Mecburi Göçmenlerin İşi Üzere Devlet Komitesi' değil, aynı zamanda ülkede faaliyet gösteren uluslararası ve yerli özel teşkilatlar da ilgilenmektedirler. Bununla birlikte, göçmenler hala söz konusu problemlerle karşılaşmaktadırlar. Göçmenlerin karşılaştığı zorluklar daha çok eğitim ile ilgilidir. Ayrıca göçmenler kendi çocuklarına gereken seviyede yiyecek, giyecek, okul araç ve gereçleri alamadıkları için onları zamanında okula gönderememektedirler. Diğer yandan çadır şehirlerine, yurtlara ve birçok bölgeye yerleştirilen göçmen okullarının teknik imkanları da yeterli değildir. Bu okullar aynı zamanda başka okullara bağlı olarak faaliyet göstermektedirler. Bu nedenlerle eğitim seviyesi söz konusu okullarda düşük olmaktadır. Göçmen okullarının eğitim araç ve gereçleri ile yeterli düzeyde donatılmaması, birçok durumda öğrencilerin okuldan uzaklaşmasına neden olmaktadır. Göçmen okullarında eğitim seviyesinin aşağı düşmesi temelde ana-babaların ekonomik imkansızlığına ve onların karşılaştığı sosyal problemlere bağlıdır. Son on yılda göçmenler arasında ölüm hadiseleri, özellikle çocuk ölümleri bir hayli artmıştır. Göçmenler arasında birçok hastalığın hızla yayılması, onların karşılaştığı sosyal ve geçim zorlukları ile ilgilidir. Çadır şehirlerde, yurtlarda ve yol kenarlarında, yük vagonlarında yerleşen insanlar arasında verem, maleriya, kalp-damar, sarılık ve benzeri hastalıklar daha geniş yayılmaktadır. Burada yaşayan insanlar romatizma ve deri hastalıklarıyla da karşılaşmaktadırlar. Bu tür hastalıklarla düzenli olarak mücadele ediliyor. Bu mücadele sonucunda, 1995-97 yıllarında çadır şehirlerde toplu hal alan maleriya ve kotur hastalıkları önlenebilmiştir.

Çadır şehirlerde yaşayan insanların zayıf beslenmesi göçmenler arasında bazı hastalıkların artmasına ortam oluşturmaktadır. Son 12 yılda göçmenler arasında özürülülerin sayısında da artış olmuştur. Bu durum özellikle yeni doğan çocuklar arasında yaygın olarak gözükmektedir. Araştırmalara göre, ev ortamında doğan çocukların daha sonra bazı

¹⁴ Tebriz Vefalı, "Qarabağın İqtisadiyyatında İzi", *Herbi And Qezeti*, 1-15 Aprel 2003, s.3.

¹⁵ 'Azerbaijan Economic Damages and Heavy Tolls Caused By Armenian Aggression', www.economy.gov.az/HTML/aggression.html (09.04.2005).

problemlerle karşılaştıkları görülmektedir. İşsizlik problem ise insanların sağlık problemleri ile ilgilenmelerine imkan vermemektedir¹⁶.

4. Haydar Aliyev ve Azerbaycan Ekonomisinin Kalkınma Sürecine Geçiş

Haydar Aliyev'in iktidara geldiği yıldan 2001 yılı başına kadar geçen dönem daha çok ekonomide yeniden yapılanma ve değişim sürecine ilişkin gerekli reformların yapılmaya, hukuki ve kurumsal alt yapının oluşturulmaya çalışıldığı dönem olarak tasvir edilebilirken, 2001 sonrası dönem ülkede ekonomik kalkınma sürecine girilen dönem olarak tanımlanabilir. Azerbaycan'da 2001 yılından itibaren;

1. İktisadi büyümenin ivme kazanarak devam ettirilmesi, böylece iktisat politikalarının güçlendirilmesi,

2. İkinci Devlet Özelleştirme Programının kabul edilmesi ile enerji sektörün yeniden yapılandırılması ve kapasitenin artırılması,

3. Elde edilen gelişme düzeyine göre iktisat politikalarının sosyal yönünün güçlendirilmesi, sosyal refah düzeyinin artırılması, bunun içinde cari perspektifte hükümetin iktisat politikasında enerji sektörünün hızla gelişmesi sonucu elde edilen kaynakların diğer sektörlere yönlendirilmesi, gerçekleştirilmesi hedeflenen önemli amaçlar olarak değerlendirilebilir.

Azerbaycan hükümetinin uluslararası kurumlarla yaptığı görüşmeler sonucunda hazırlandığı orta vadeli yeni faaliyet programı ile refah düzeyinin artırılması amaçlanmıştır. Dolayısıyla bu aşamada uygulanacak olan iktisat politikası ile daha çok petrol sektörü dışındaki alanların geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Hammaddede petrol ve yan ürünlerinin üstün olduğu petrol rafinerisi, kimya, petrokimya sanayii ve elektrik enerjisi alanları petrolün ekonomideki rolünü daha da arttırmaktadır. Stratejik öneme sahip olan bu alana büyük miktarda yabancı sermaye yatırılmıştır. Sanayiinin temelini oluşturan EP-300 makinesinin enerji ve buhar teminatı yeniden kurulmuştur. Sanayiinin içinde yer alan diğer üretim alanlarında da modernize edilmesi için gereken adımlar atılmaya başlamıştır.

İktisadi kalkınma stratejisinin temel amacı; yapılan iktisadi düzenlemelerin derinleştirilerek çağdaş piyasa ilişkileri ve dünya üretim sisteminin gelişim eğilimi temelinde ülkenin iktisadi sisteminin yeni kalkınma seviyesine geçmesinin sağlanması olmuştur.

Azerbaycan'ın ekonomik gücünü hızla yükseltecek bu strateji; ülkedeki doğal ekonomik ihtiyatların aktif üretim aşamasına geçmesini sağlamak, bu doğrultuda Hazar'ın petrol ve doğal gaz ihtiyatlarının ekonominin kompleks gelişmesinin sağlanmasına yönlendirilmesi, ülkenin ulaşım potansiyelinin geliştirilmesi ve verimliliğinin yükseltilmesi, insan kaynaklarında verimliliğinin artırılması gibi problemlerin çözümünü dikkate almıştır.

Ekonomik kalkınmanın sağlanması, yeni işyerlerinin açılması, halkın gelir düzeyinin artırılması ile hayat standartlarının yükseltilmesi doğrultusunda çok önemli tedbirlerin hayata geçirilmesi amacıyla Haydar Aliyev'in Mart-2001'de imzaladığı "Yoksulluğun Azaltılması ve Ekonomik Kalkınma Üzere Devlet Programı"na esasen 2003-2005 yıllarını kapsayacak şekilde yapılacak olan faaliyetler de Haydar Aliyev döneminde atılan önemli adımlardan biri olmuştur. 2 Temmuz 2001'de IMF Yönetim Kurulu "Azerbaycan'da Yoksulluğun Azaltılması ve Ekonomik Kalkınma Üzere Devlet Programı"na tasdik etmiştir.

2002 yılının Nisan ve Mayıs aylarında Haydar Aliyev'in yerli ve yabancı iş adamları ile görüşmesinin ardından, Aliyev'in 2002 yılının Ağustos ve Eylül aylarında imzaladığı

¹⁶ 525-ci Qezet, 09.10.2004.

girişimciliği destekleyen fermanlar¹⁷ ile özellikle vergi, gümrük, lisans ve işletmelerin teftişi ile ilgili yapılan yapısal düzenlemelerle işadamlarının karşısındaki bazı problemler giderilmeye çalışılmıştır. Yapılan bu düzenlemelerle işadamlarının ekonomide yeni bir devrin başladığı inancı arttırılmaya çalışılmıştır. Ülkede yaratılan atmosfer, yabancı işadamlarının dikkatini çekmeye başlamıştır.

İşadamları ile yapılan görüşmeler sonucunda vergi oranları düşürülmüş ve küçük ve orta ölçekli işletmeciliğin geliştirilmesi için program kabul edilmiştir.

1994'te başlayan ekonomik kalkınma stratejisi 2004'te de devam etmiştir. Ülkedeki kalkınma hızı, kişi başına GSYİH hacminin 5,1 milyon Manat'a ulaşması ile neticelenmiştir. Ortalama aylık gelir %26,2 artarak 483,4 bin Manat oldu ki bu da kişi başına düşen gelirin %19,6 artması demektir. 2004 sonu itibariyle ülke ekonomisine yöneltilen yatırımların toplam miktarı 22 milyar dolar olurken, ekonomide özel sektörün payı %74'e yükselmiştir.

Haydar Aliyev'in vefatının ardından Cumhurbaşkanı olan İlham Aliyev döneminde de çeşitli devlet programları ile Azerbaycan ekonomik kalkınmada yoluna devam etmiştir. Devlet programları ile Azerbaycan'da bölgelerin ekonomik potansiyellerinin ve doğal kaynaklarının verimli bir şekilde değerlendirilmesi ile başta tarım sektörü olmak üzere petrol dışı sektörleri canlandırmak ve geliştirmek, böylece ülkede istihdam seviyesini arttırarak halkın gelir seviyesinin ve geçim standardının arttırılmasını, yoksulluğun azaltılmasını sağlamaya yönelik adımlar atılmıştır.

5. Haydar Aliyev Dönemi Ülke Ekonomisinin Makroekonomik Analizi

Ekonomide serbest piyasa şartlarının oluşturulmaya çalışılması, fiyatların, dış ticaretin ve döviz kurlarının liberalleşmesi doğrultusunda atılan adımlar ile birlikte enflasyon seviyesi önemli derecede azalmaya başlamış, bütçe açıkları minimuma indirilmiştir.

Alınan önlemler sayesinde küçük müesseselerin özelleştirilmesi tamamlanmış, hizmet sektörü daha çok özel teşebbüse verilmiş, orta ve büyük işletmelerin özelleştirilmesine başlanmış, makroekonomik istikrar sağlanmış, ekonomide durgunluk sona ererek yeniden iktisadi gelişme sürecine girilmiş, toprak reformu hayata geçirilerek özel mülkiyete devredilmiş, kolhoz ve sovhozların¹⁸ emlakı özelleştirilmiş, tarım sektörü toprak vergisi istisna olmakla diğer vergilerden 5 yıl muaf tutulmuş ve vergi borçları silinmiş, bu müesseselere indirimli yakıt ve enerji satışı temin edilmiştir. Tarım sektörü üzere özelleştirilmesi planlanan emlakın %93,2'si özelleştirilmiştir. Sonuçta 1997 yılından başlayarak tarım ve hayvancılık ürünlerinin yılda %7 artış kaydetmesi sağlanmıştır¹⁹.

Kendi imkanları ile iktisadi kalkınma sürecine ivme kazandırması mümkün olmayan Azerbaycan, uluslararası iktisadi ve finans sistemi ile entegre olmaya çalışarak, yabancı sermayenin ülkeye akımını sağlanmaya çalışmıştır. 1993'ün ikinci yarısından itibaren hayata geçirilen düzenlemeler Azerbaycan'ın sosyal, siyasal ve ekonomik hayatında istikrarı sağlamaya imkan vermiştir. Ülkede bankacılık ve finans sisteminin yeniden yapılanmasına ilişkin önemli adımlar atılmıştır. Serbest piyasa ekonomisi yönünde atılan adımlar Azerbaycan'ın uluslararası finans kuruluşları ile ilişkilerini arttırmıştır.

¹⁷ Cumhurbaşkanı, kanunlardan sonra Bakanlar Kurulu kararlarından önce gelen ve "ferman" olarak adlandırılan kararlar alma yetkisine sahiptir.

¹⁸ *Kolhoz*: Devlete ait topraklarda üretim yapan kolektif çiftliklere verilen isimdir. Belirlenmiş bir kotaya göre ürünlerini devlet kuruluşlarına satmakla yükümlüdürler. Elde ettikleri karın büyük bir kısmı üyeleri arasında paylaşılırdı.

Sovhoz: Doğrudan doğruya devlet tarafından işletilen çiftliklere verilen isimdir. Tüm gelirleri devlete aitti. İşçiler bu çiftliklerde belirli bir ücret karşılığında çalışırlardı. (Osman Nuri Aras, *Rusya'da Tikanan Sosyo-Ekonomik Değişim Dalgası*, Qafqaz Üniversitesi Yayınları, Bakü, 2000, s.43.)

¹⁹ Ş. E. Yaqubov – A. M. Mahmudzade, "Azerbaycan Respublikasında Aparılan Aqrar İslahatların Qiymetlendirilmesi, *Azerbaycanda İqtisadi İslahatların Heyata Keçirilmesi Hususiyetleri ve Problemler*, İqtisadi İnkişaf Nazirliyi İqtisadi İslahatlar Merkezi, Bakı, 2001, ss.60-63; Ceferzade, s.3.

IMF ile yürütülen sıkı işbirliği ve IMF programlarının tavizsiz uygulanmaya başlanmasıyla yürütülen sıkı para politikası ile kısa sürede ekonominin genel dengelerinde bir rahatlama sağlayarak enflasyonun kontrol altına alınması ve GSYİH'nın düşüşünün önlenmesi sağlanmıştır. Sonuçta 1996 yılından itibaren Azerbaycan ekonomisinde gerileme süreci yavaşlamaya başlamıştır. Oluşturulan kalkınma modeli reel sonuçlar vermeye başlamıştır. Şöyle ki, son beş yıl içerisinde GSYİH %26,3 artmış, nüfusun yaşam düzeyi iki kat iyileşmiş, ekonomide özel sektörün payı %29'dan %68'e yükselmiştir.

Haydar Aliyev döneminde temel makro ekonomik göstergelere ilişkin gelişmeler aşağıda alt başlıklar altında ele alınacaktır.

5.1. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

Ülkede bağımsızlığın kazanıldığı ilk yıllarda henüz çağdaş bir vergi politikasının uygulanmaması, dış ticaretteki kısıtlamalar, milli gelirin düşük olmasının yanı sıra, savaş ve dağılma sonrası ortaya çıkan sorunlar nedeniyle milli gelir büyüme hızında da ciddi bir gerileme ortaya çıkmıştır²⁰. Öyle ki, ekonomide sosyalist yapıdan liberal yapıya geçiş sürecini yaşamakta olan Azerbaycan'da, 1991-95 yılları arasında %60 oranında küçülme kaydetmiştir.

1991-1995 yılları arasında GSYİH'da önemli gerilemeler olmuşsa da, 1995 yılından itibaren IMF ve Dünya Bankası ile işbirliği çerçevesinde başlatılan ekonomide yeniden yapılanma ve özelleştirme programları çerçevesinde, uygulanmaya başlanan ekonomik istikrar programıyla 1996 yılından itibaren büyüme sürecine girilmiştir. Dönüşüm sürecinde Azerbaycan ekonomisi eski SSCB ülkeleri arasında en hızlı büyüyen ülkelerden biri olmuştur. Büyümenin itici gücü, yabancı sermaye girişi ve ihracat gelirlerinin en çok olduğu hidrokarbon sektörü olmuştur.

Tablo-2. GSYİH Değişim Oranı

Yıllar	GSYİH Değişimi (%)	Sanayi (%)	Tarım (%)
1991	-7.8	-8.9	0.3
1992	-22.6	-30.4	-23.8
1993	-23.1	-19.7	-15.5
1994	-19.7	-24.7	-12.8
1995	-11.8	-21,4	-7.0
1996	1.3	-6.7	3.0
1997	5.8	0.3	-6.1
1998	10	2.2	6.2
1999	7.4	3.6	7.1
2000	11.1	6.9	12.1
2001	9.9	5.1	11.1
2002	10.6	3.6	6.4
2003	11.2	6.1	5.6
2004	10.2	5.7	4.6

Kaynak: ARDSK Yayınları.

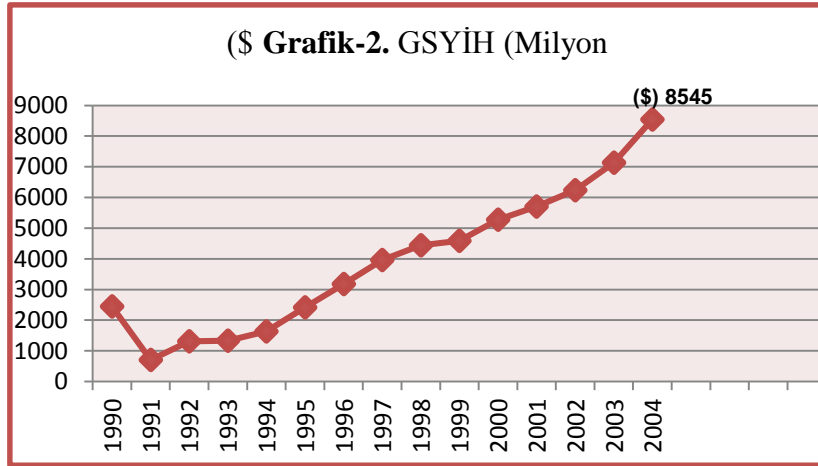
1995 yılında %11,8 azalma kaydeden GSYİH, 1996 yılından itibaren artmaya başlamıştır. 1998'de Rusya krizinden etkilenmesine karşın Azerbaycan ekonomisinin %10 büyüme kaydetmesinde, dünyada artmaya başlayan petrol fiyatlarının ve petrol anlaşmalarının ülkeye çektiği yabancı sermayenin ve yılın özellikle son çeyreğinde inşaat sektörünün gösterdiği performans ve dış ticaretteki gelişme etken olmuştur. Azerbaycan ekonomisinde

²⁰ Saleh Memmedov, *İnflasiya ve Maliye Bazarı*, Bakı, 1998, s.48.

1999 yılı başında durgunluk yaşanmasına karşın yine petrol ve doğal gaz ile ilgili yatırımlarda artış gözlenmiştir. Ancak diğer sektörlerde gelişme asgari seviyede kalmıştır.

2000 yılında bu artış 1990 yılından beri en yüksek düzeye çıkarak %11,1 olarak gerçekleşmiştir. 2000 yılında BDT sınırlar içinde en yüksek ekonomik artış Azerbaycan'da müşahade edilmiştir. GSYİH'nin reel artışına etki eden unsurların yapısında ise değişiklikler olmuştur²¹.

2001-2002 yıllarında da yine %10 civarında bir kalkınma hızı kaydedilmiştir. 2003'de ise ekonominin hemen her bir sektöründe üretimde artış olmuştur.

Kaynak: ARDSK Yayınları.

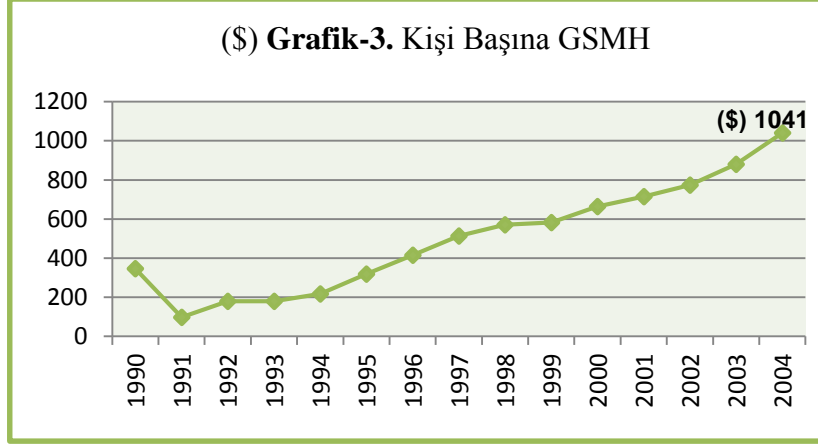
2003'de sanayide 13251,9 milyar Manatlık, yani GSYİH'nin %37,8'i kadar, tarım, avcılık ve ormancılıkta 4605,3 milyar Manatlık (%13,2), inşaatta 4250,4 milyar Manatlık (%12,1), ulaşımda 2544,3 milyar Manatlık, posta ve haberleşmede 788,6 milyar Manatlık (%2,2) katma değer artışı olmuştur.

2004'de de ekonominin bütün sektörlerinde üretimde artış devam etmiştir. Sonuçta, 1997'de GSYİH'nin artış hızı %5,8'e, 1998-2004 yıllarında ise %10'a varmıştır.

Kişi başına GSYİH, 1990'lı yılların birinci yarısında yaşanan ekonomik buhran dolayısıyla önemli bir azalış kaydetmiştir. 1990-93 yıllarında 7 kat azalış kaydeden geçim standardı, Haydar Aliyev'in iktidara gelmesinin ardından uygulamaya konulan tedbirlerle²² artış eğilim göstermeye başlamıştır. 1995 yılından itibaren her yıl artış kaydeden Kişi Başına Gelir, nihayet 2004 yılında, bir önceki yıla göre %19,6 artış kaydederek, 1041 dolar olarak hesaplanmıştır. Gelir düzeyindeki artış alım gücünün artmasına, dolayısıyla reel sektörün gelişmesine zemin yaratan amillerden olmuştur.

²¹ "Azerbaycan Respublikasının Sosyal-İqtisadi Veziyeti", *Milli Bank İllik Hesabat-2000*, Azerbaycan Respublikası Milli Bankı, Bakı, 2001, s.6.

²² E.S. İmanov-E. M. Babaşov-R. H. Dayıyev, "İqtisadi İslahatlar Şeraitinde Ehalinin Sosial Müdafiesinin Teşkili Meseleleri", *Azerbaycanda İqtisadi İslahatların Heyata Keçirilmesi Hususiyetleri ve Problemler*, İqtisadi İnkişaf Nazirliği İqtisadi İslahatlar Merkezi, Bakı, 2001, s.102.

Kaynak: ARDSK Yayınları.

1996 yılında Dünya Bankası'nın değerlendirmesine göre, ülkede yoksulluk oranı %61 olmuştur. Ülkedeki resmi verilere göre ise yoksulluk sınırı altındaki nüfusun oranı 1999 yılı rakamlarıyla %60 civarındaydı. 2000 yılı verilerine göre kişi başına aylık ortalama gelir, asgari tüketim bütçesinin ancak %45'ini karşılamaktaydı. Azerbaycan'da yoksulluk seviyesi 2001 yılında %49'a, 2002 yılında %46,7'ye ve 2003 yılında ise %44,7'ye gerilemiştir. 1996-2001 yıllarında asgari geçim sepetinin değeri 120 bin Manat oldu, ancak artık 2002 yılında bu gösterge yeni metoda uygun olarak 175 bin Manat, 2003 yılında ise 180 bin Manat oldu. Bununla birlikte, 2003 yılında yoksulluk seviyesi 2001 ile mukayese edildiğinde %4,3 azalmıştır.

5.2. Enflasyon

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından ülkede işletmelerin faaliyetlerinin durması, toplam arzın önemli oranda düşmesine ve enflasyonun yükselmesine neden olmuştur.

Halkın elindeki mal stoklarını piyasaya sürmesi ile toplam talebin bir ölçüde karşılanması nedeniyle 1990-91 yıllarında daha sonraki yıllara göre enflasyon oranı aşağı seviyede seyretmiştir. Ekonomide fiyat kontrollerinin kaldırılarak fiyatların göreceli serbestleştirilmesi ve dönüşüm sürecinin ilk dört yılında yaşanan savaş nedeniyle kamu harcamalarındaki artışa bağlı olarak ortaya çıkan kamu açıklarının açık finansman yöntemi ile finanse edilmesi fiyat artışlarının önemli oranda yükselmesine neden olmuştur.

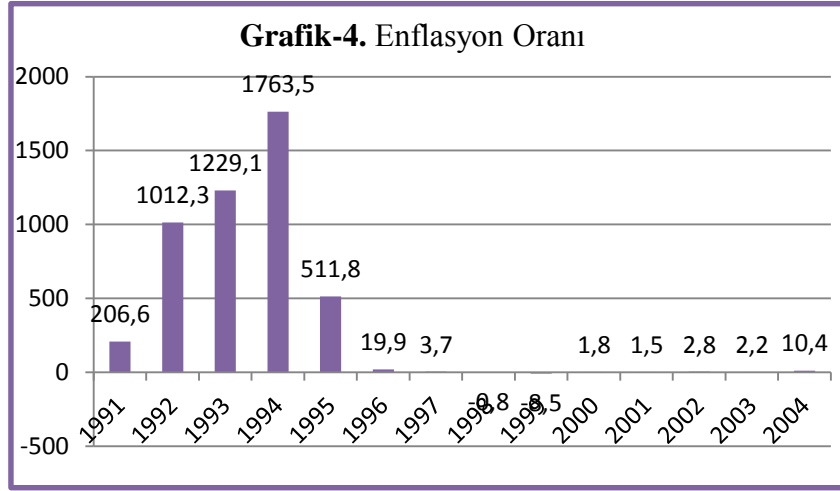
1994 yılına kadar para arzında dikkate alınan bir göstergenin olmaması ve bütçe açıklarını gidermek için devamlı para emisyonuna başvurulması, Manat'ın sürekli değer kaybederek hiper enflasyon sürecine girilmesi sonucunu doğurmuştur. Yine yaşanan enflasyonist süreçte Rusya-Çeçenistan savaşı nedeniyle kuzey demir yolu hattının kapanması ile ithalattaki düşüş ve dış ticaret ile ilişkili bazı mali kurumların uygulamaları da etken olmuştur²³.

Bu yükselişte Merkez Bankası'nın müdahalesi ile beraber Azerbaycan Manatı'nın ABD Doları'na karşı değer yitirmesi ve tüketim malları tercihlerinin ithalata yönelmesi de etkili olmuştur.

Kısaca SSCB'nin dağılmasının ardından devralınan ve yaşanan ekonomik sorunlar ve savaş ekonomisi nedeni ile enflasyon oranları dört haneli rakamlara yükselmiştir. 1992-94 yıllarında dört haneli rakam olarak gerçekleşen enflasyon %1763,5 ile 1994 yılında en yüksek düzeye ulaşmıştır. 1994 yılı Mayıs ayında gerçekleştirilen ateşkes ve alınan tedbirler ile

²³ Nesimi Kamalov, "1990-2000 Yılları Arasında Azerbaycan'da Enflasyon", *Journal of Qafqaz University*, Number 6, Fall-2000, ss.67-70.

birlikte 1995 yılından itibaren enflasyon düşüş eğilimi göstermeye başlamakla birlikte, yine de %511,8 gibi yüksek bir seviyede gerçekleşmiştir.

Kaynak: ARDSK Yayınları.

Haydar Aliyev'in iktidara gelmesinin ardından IMF ile birlikte hazırlanan kalkınma programlarının ilki ile başlayan sıkı para politikası uygulamaları sonucu 1996 yılından itibaren, enflasyonun tehlikeli boyutlarda olmasından ekonomiyi kurtaracak şekilde, fiyatlar gelen düzeyinde istikrar sağlanmıştır. Dolayısıyla hükümetin Ermenistan'la ateşkesin ardından uygulamaya koyduğu istikrar programı yüksek enflasyona son vermiştir. İstikrar programının kararlı uygulamasının sonucu olarak 1997 yılında enflasyon oranı tek haneye düşmüştür.

1998 ve 1999 yıllarında ise fiyatlarda önemli düşüşler yaşanmıştır. Açık bir ekonomiye sahip Azerbaycan, ulusal parasının başlıca ticaret ortaklarının ulusal paraları karşısında değer kazanması neticesinde ithalat maliyetlerindeki düşüşten yararlanmışır. 1999 yılında fiyatlarda ortalama %8,5 düşüş olmuştur.

1999 yılının ikinci yarısından itibaren uygulanmakta olan sıkı para politikasında yumuşamaya gidilmesi sonucu 1998-99 yıllarında deflasyonun yaşandığı ülkede 2000 yılından itibaren ise fiyatlar genel düzeyinde artış gözlenmeye başlamıştır. 2004 yılın da ise %10,4 olarak gerçekleşen enflasyon oranı, böylece dikkat çekici bir seviyeye ulaşmıştır.

2000-2004 yılları arasında yaşanan fiyatlar genel düzeyindeki artışın temel nedenleri ise petrolün satış fiyatında, halkın parasal gelirinde ve üretim maliyetlerinde artış olmuştur.

5.3. İstihdam

Ülke ekonomisinde yaşanan geçiş ve durgunluk yüzünden iş kabiliyeti olan insanların büyük çoğunluğu işsiz kalmıştır. Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarının %20'sini işgal etmesi sonucu, bölgeden bir milyon civarında insanın göçe mecbur olması da istihdam problemini arttırıcı önemli bir etken olmuştur.

Devlet işsizlik problemini çözmek amacıyla bazı düzenlemelere gitmiştir. Bir taraftan yeni iş yerlerinin açılması, uygun pazar sisteminin kurulması (emek piyasası, meslek değişme kursları v.b.), diğer taraftan işsizlerin sosyal korunumu için önlemler almıştır.

Toplam nüfusun istihdam düzeyi zamanla çok az bir artış kaydetmiştir: Toplam nüfusun istihdam edilen oranı 1998'de %53,4, 1999'da %56,7, 2000'de %56,8 ve 2001'de %56,9 olmuştur. 2004 yılında ise bu oran %57 civarında olmuştur.

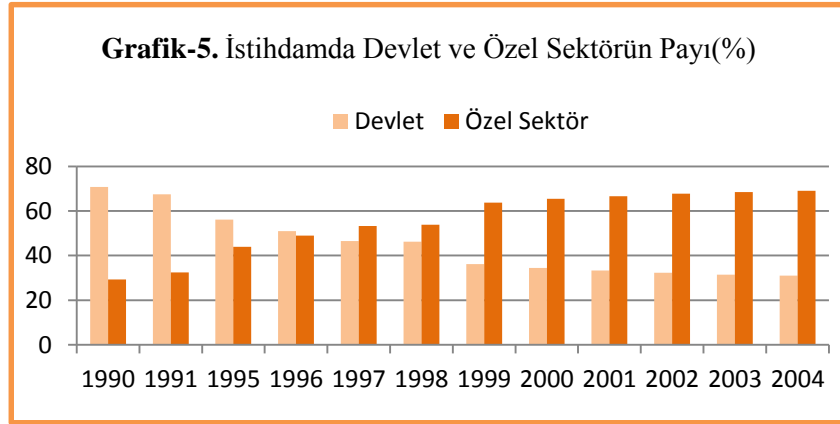
Tablo-2. İstihdamın Sektörel Dağılımı (%)

Yıllar	Sanayi	Tarım ve Hayvancılık	Diğer
1990	12.7	30.9	56.4
1995	9.8	30.8	59.4
1996	7.7	31.8	60.5
1997	6.6	29.0	64.4
1998	6.8	30.8	62.4
1999	7.0	42.3	50.7
2000	6.8	41.0	52.2
2001	6.6	39.9	53.5
2002	6.7	40.1	53.2
2003	6.7	40.0	53.3

Kaynak: ARDSK Yayınları.

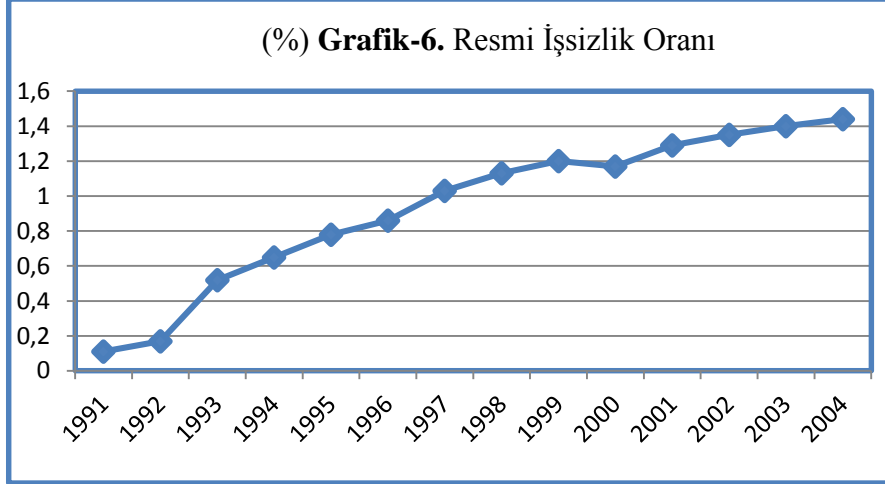
İstihdamın sektörel dağılımı da zamanla değişmiştir. Sanayi ve inşaat sektöründe istihdam edilen işgücünün oranı bir hayli azalma kaydederken, hizmet sektöründe istihdam edilen işgücü artış kaydetmiştir. Tarım sektöründe çalışanların oranı 1998 yılına kadar hemen hemen sabit kalırken, bu tarihten sonra önemli artış göstermiştir. 1995’den 2005’e gelindiğinde istihdam daha çok ulaşım, haberleşme, tarım, turizm, inşaat alanlarında artmıştır.

Devlet sektöründe (devlet işletmeleri ve yönetim organlarında) çalışanların oranı, 1990 yılından itibaren devamlı olarak azalma göstermiştir. Serbest piyasa mekanizmasına geçiş ve özelleştirmenin sonucu olarak 1990 yılında istihdamda %70,7 olan devlet sektörünün payı 2004 yılında %31’e inmiştir.

Kaynak: ARDSK Yayınları.

Şayet istatistiki verilerde yer alan rakamların gerçek işsizlik oranı olduğu kabul edilirse, Haydar Aliyev döneminde bu oran gelişmiş ülkelerdeki işsizlik oranından bile aşağı seviyede olmuştur. Gerçekte ise ülkedeki işsizlik oranının resmi verilerle mukayese edilemeyecek derecede yüksek olmuştur. Her ne kadar devlet kurumlarının verdiği istatistiklere göre Azerbaycan’da resmi işsizlik oranı %1,5 civarında hesaplanmış olsa da, uluslararası kuruluşları verdiği bilgilere, yapılan farklı hesaplamalara ve uzmanların kanaatine göre bu oran %16-25 arasında olmuştur.

Kaynak: ARDSK Yayınları.

Söz konusu dönemde işsizliğin sebepleri ise çeşitlilik arz etmiştir: Faal işgücünün iş bulamamasının temelinde; sosyo-ekonomik şartlar, bir sosyo-ekonomik yapıdan diğerine geçiş, ülkenin henüz savaş ortamında olması yatmıştır. Yanlış veya yetersiz iktisat politikaları sonucunda kapanan müesseseler ve ortaya çıkan işsizler ordusu da özellikle ifade edilmelidir. Öte yandan teknolojideki süratli gelişmeden dolayı da orta yaşlı insanlar işlerini kaybederek işsiz kalmışlardır.

5.4. Özelleştirme

Azerbaycan bağımsızlığın ardından serbest piyasa ekonomisine geçiş kararı almış ve bu yönde uygulamalara başlamıştır. İlk olarak 1993 yılında Özelleştirme Kanunu'nu çıkarılmış ancak fiili uygulamaya 1995 yılından sonra başlanabilmiştir.

Serbest piyasa ekonomisine geçişin önemli aşamalarından biri sayılan ve ülkede ekonomide yeniden yapılanmanın önemli faktörlerinden biri olan ve batı sermayesinin de iştirak edebileceği özelleştirme faaliyetleri, devlet mülkiyetinin özelleştirilmesi hakkında 7 Ocak 1993'de Azerbaycan Parlamentosu tarafından kabul edilen kanun ile birlikte başlamıştır. Geçmiş dönemden farklı olarak Azerbaycan'ın ekonomik temellerini devlet mülkiyeti, özel mülkiyet ve belediye mülkiyeti teşkil etmeye başlamıştır²⁴.

Söz konusu tarihte çıkarılan ve 27 maddeden oluşan "Devlet Mülkiyetinin Özelleştirilmesi Kanunu" ile Azerbaycan'da serbest piyasa ekonomisine geçiş çalışmalarının hukuki dayanağının sağlanmasıyla beraber ülkede ilk taslak özelleştirme çalışmaları 1993 yılında başlatılmıştır. Ancak bu program parlamentodan onay alamamıştı. 1993 ve 1994 yıllarında "Özelleştirmenin Devlet Programı" uzun tartışmalar ve revizyonlardan sonra 1995 yılında Milli Meclis tarafından onaylanarak birinci özelleştirme programı uygulanmaya başlamıştır. IMF ve Dünya Bankası'nın da tavsiyeleri doğrultusunda özelleştirme Azerbaycan yönetiminin öncelikli hedefleri arasında yer almaya başlamıştır. Sistemli özelleştirme ve piyasanın liberalleştirilmesi, planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçişi hızlandıran önemli tedbirler olmuştur. Üretim sahasındaki devlet emlakının üçte ikisi birinci aşamada özelleştirmeye çıkarılmıştır. 1992'de kurulan Devlet Emlak Komitesi tarafından yürütülmekte olan özelleştirme, 2000 yılından itibaren ise yeni ihdas edilen Emlak Bakanlığı tarafından yürütülmeye başlanmıştır.

1993-1996 yılları arasında yalnızca konutlarda ve taksilerde özelleştirme gerçekleştirilmiştir.

²⁴ Azerbaycan Respublikasının Konstitusyası, Azerbaycan Neşriyyatı, Bakı, 1996, s.7.

Cumhurbaşkanının 8 Şubat 1997 tarihli fermanı uyarınca her biri 4 adet çekten ibaret 8 milyon adet Devlet Özelleştirme Payı'ndan (Çek) 7.183.803 adedi Azerbaycan vatandaşlarına ücretsiz dağıtılmıştır. Özelleştirmeye ülke vatandaşları bu çeklerle, yabancı ülke vatandaşları ise opsiyon adı verilen özelleştirme çekleri ile katılabılmışlardır.

Azerbaycan'da 1995-1998 yıllarını kapsayan birinci özelleştirme programı ancak 2000 yılı başlarında tamamlanabilmiştir. Birinci özelleştirme programında özelleştirme programına alınan küçük ve orta ölçekli işletmelerin büyük bir kısmı bu program çerçevesinde özelleştirilmiştir. 1996 yılında özelleştirmeye hız verilerek, sayıları 6200'e varan küçük işletme özelleştirilirken, bu rakam 1997 yılı sonunda 15000'e ulaşmıştır.

Birinci özelleştirme programındaki gecikme nedeniyle ikinci özelleştirme programı ancak 10.08.2000 tarihinde Cumhurbaşkanı tarafından imzalanabilmiştir. Dolayısıyla ikinci özelleştirme programı 2 yıllık bir gecikme ile ancak uygulamaya konulabilmiştir.

İkinci özelleştirme programı ile orta ve büyük ölçekli işletmelerin özelleştirilmesi ve böylece devletin ekonomideki rolünün iyice azaltılması amaçlanmıştır.

2001 yılı başlarında Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, özelleştirmeye hız verilerek, imalat, enerji ve kimya sektörlerinde faaliyet gösteren 100 büyük kamu iktisadi teşebbüsünün özelleştirileceğini ilan etmiştir²⁵.

İkinci özelleştirme programı çerçevesinde ise haberleşme, ulaştırma, kimya, enerji kompleksi ve diğer sektörlerdeki müesseselerin özelleştirmesini kapsamıştır.

Özelleştirmenin başladığı tarihten 2005 yılı başına kadar toplam değeri 651,1 milyar Manat olan 40,7 bin küçük ölçekli işletme özelleştirilmiştir. Yine 2005 yılı başı itibarıyla 1537 devlet şirketi, bu çerçevede 356 orta ve büyük ölçekli şirket anonim şirkete dönüştürülmüştür.

Sonuçta 150 binden çok Azerbaycan vatandaşı özel mülkiyet sahibi olmuştur²⁶. Öte yandan arazi mülkiyetinde değişiklik sonucu özel mülkiyete devri sonucu Azerbaycan'da ülke arazisinin %56,9'u (4.913.639 hektar) devlet, %23,5 (2.032.744) hektar belediye, %19,6 (1.695.123 hektar) özel mülkiyete ait olmuştur.

Birinci özelleştirme programı çerçevesinde, özelleşen küçük ve orta ölçekli işletmeler ekonomide yükselen bir role sahip olmuşlardır. Küçük ve orta ölçekli işletmelere destek vermek yönetimin öncelikleri arasında yer almıştır. Bu çerçevede, küçük ve orta ölçekli işletmelere gereken finansal kaynak sağlamak üzere Teşebbüse Yardım Fonu kurulmuştur.

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde, Bakü, Gence, Mingeçevir, Sumgayıt şehirlerinde, Abşeron, Berde, Hanlar, Gazak, Haçmaz, Şeki, Göyçay, Masallı, Gusar, Ucar, Gah ve Balaken rayonlarında özelleştirme daha hızlı olmuştur.

Özelleştirme başlanan tarihten 2005 yılı başına kadar 361,9 bin bina bir başka ifadeyle özelleştirilmesi planlanan binaların %59,5'i özelleştirilmiştir.

Özelleştirmenin ikinci aşaması esasen orta ve büyük ölçekli işletmelerin özelleştirilmesini kapsamasına karşın, küçük işletmelerin özelleştirilmesi sürecinin tamamlanmasına dikkat daha da artırılmıştır.

Reform uygulamaları ile küçük işletmelerin hemen hemen tamamı özelleştirilmiştir. Tarım sektöründe de önemli sayılabilecek özelleştirme uygulamaları gerçekleştirilmiştir. Özelleştirilen küçük işletmelerin toplam varlık değeri GSYİH'nın %6,5'i kadar olmuştur. Ancak, büyük ölçekli işletmelerin özelleştirilmesinde benzer bir başarı elde edilememiştir.

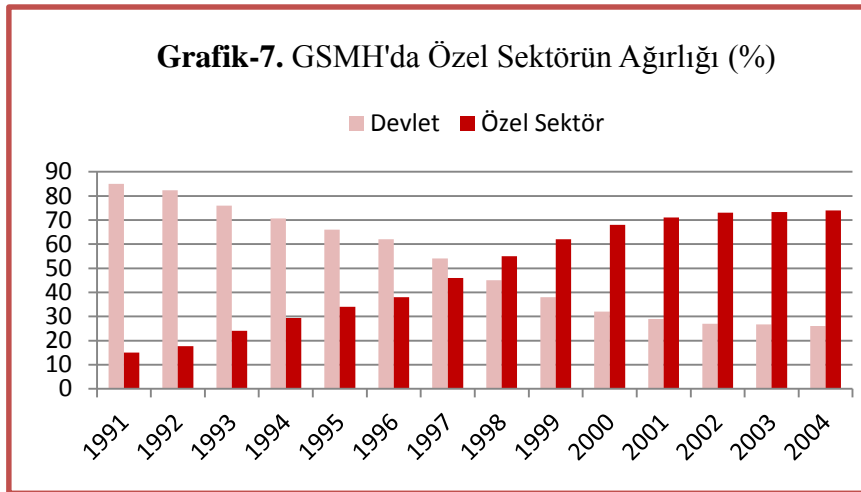
²⁵ Ayhan Karaca, "Azerbaycan'da Ekonomik Dönüşüm Süreci ve Reformların 10 Yılı", <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/ocakozel2002/ayhan.htm> (13.03.2003).

²⁶ N. Ö. Hacıyev, "Sahibkarlık Sektörünün İnkişafının Süretlendirilmesi ile Bağlı Problemler", *Azerbaycanda İktisadi İslahatların Heyata Keçirilmesi Hususiyetleri ve Problemler*, İktisadi İnkişaf Nazirliği İktisadi İslahatlar Merkezi, Bakı, 2001, s.117.

Reform sürecinin başlangıcından bu yana 1.065 orta ve büyük ölçekli işletme anonim şirketlere dönüştürülerek açık artırma usulü ile özelleştirilmiştir.

Alınan önemli mesafeye rağmen özelleştirme süreci yavaş ilerlemiştir. Ne yazık ki, 1995'den başlayarak gerçekleştirilen reformlar (özelleştirme), tarım sektöründe beklenen olumlu sonuçları vermemiştir. Yapılan reformlar bazı sahalarda ekonomik daralmanın daha da derinleşmesine sebep olmuştur. Yine özelleştirilen kurumlarda uzun yıllardır çalışanların işsiz kalması da önemli bir problem olmuştur.

Öte yandan çeklerle yürütülen özelleştirme de beklenen neticeyi yeterli seviyede vermemiştir. Ülkede sağlıklı anonim şirketler sınıfı teşekkül etmezken, vatandaşlar da özelleştirme sürecine tam ve faal olarak iştirak edememiştir.

Kaynak: ARDSK Yayınları.

Süreçteki eksik ve olumsuzluklara rağmen hem devlet mülkiyetinin özelleştirilmesi, hem de halkın özel teşebbüs esasında özel müesseseler kurması sonucunda, özel sektör ekonominin temel bölümü haline gelmiştir.

Gerçekleştirilen yeniden yapılanmanın sonucunda, her geçen yıl ekonomide özel sektörün makroekonomik göstergelerin teşekkülündeki ağırlığı devamlı olarak artmıştır. Ekonominin özel sektör bölümünde 1997 yılında GSYİH'nın %46'sı, 1998 yılında %55'i, 1999 yılında %62'si, 2000 yılında %68'i, 2004'te ise %74'ü üretilmiştir. Dolayısıyla GSYİH içerisinde devletin rolü giderek azalmıştır.

Devlet bütçesinin teşekkülünde de vergi girdileri bakımından özel sektörün rolü artmıştır²⁷.

2004 yılı sonu itibariyle sanayi ürünlerinin %57'si, tarım ürünlerinin %99'u, ulaşım hizmetlerinin %57,8'i, haberleşme hizmetlerinin ise %71,3'ü özel sektörün payına düşmüştür.

5.5. Devlet Bütçesi

Karabağ savaşı sonucunda savunma harcamaları artan Azerbaycan'ın devlet bütçesinde gelir-gider dengesinin 1993 yılından itibaren açık verecek şekilde bozulmaya başlamıştır²⁸.

Haydar Aliyev'in iktidara gelmesinin ardından serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde vergi sisteminde yapılan reformlar, devlet bütçesinde gelirlerin yıldan yıla artması ve 90'lı yılların başında yüksek olan bütçe açığının 1995 yılından itibaren azalma eğilimine girmiştir. 1994 yılında GSYİH'nın %9,4'üne eşit olan bütçe açığı 1999'da GSYİH'nın

²⁷ Hacıyev, s.117.

²⁸ Ercan Sancak, *Azerbaycan İktisadiyyatı*, Qafqaz Üniversitesi Neşriyyatı, Bakı, 1999, s.32.

%2,4'üne, 2000 yılında %1'ine eşit olmuştur. 2001 ve 2002 yıllarında ise bütçe açığı GSYİH'nın %1'inin altında olmuştur²⁹.

Bütçe gelirlerinin arzu edilen seviyeye ulaşmamasındaki en önemli engellerden biri de vergi sistemindeki çıkmazlar olmuştur.

Bütçe gelirlerine benzer şekilde bütçe harcamaları da yıldan yıla artış kaydetmiştir. Azerbaycan'da kamu harcamalarının GSYİH'da ağırlığının yüksek olarak kalmaya devam etmiştir.

Tablo-3. Bütçe Gelir ve Giderleri (Milyar Manat)

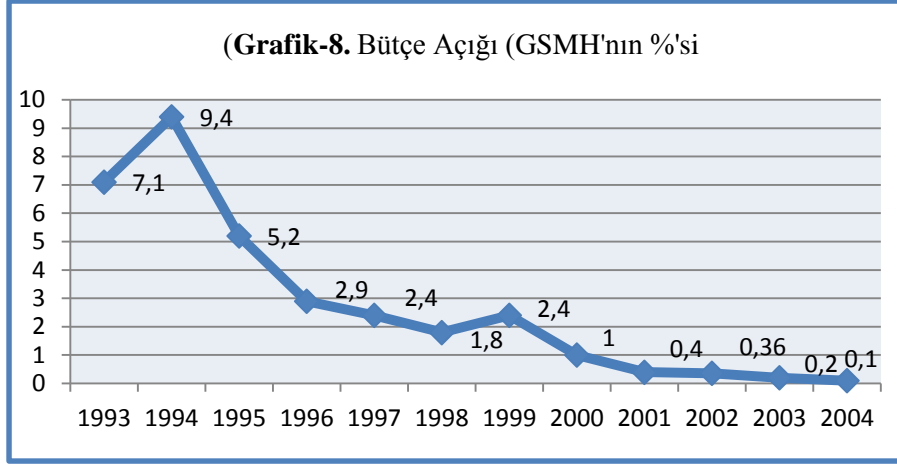
Yıllar	Gelirler	Giderler
1990	0.5	0.5
1991	1.0	0.9
1992	7.3	6.9
1993	53.6	64.8
1994	504.8	681.7
1995	1584.7	2141.9
1996	2012.8	2409.3
1997	2565.2	2943.5
1998	2327.3	2641.7
1999	2797.6	3257.2
2000	3573.2	3819.8
2001	3924.0	4037.5
2002	4551.2	4658.6
2003	6104.5	6172.7
2004	7405.8	7505

Kaynak: ARDSK Yayınları

Bütçenin petrolden elde edilen gelirlerinin bütçe gelirleri arasındaki yeri ise şöyledir: Devlet bütçesi gelirlerine Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (SOCAR) vasıtası ile dahil olan petrolün payı 2002 yılında %36,5 iken, 2003 yılında bu oran %31 olmuştur. Ancak Devlet Petrol Fonu'ndan (ARDNF) transferler de dikkate alındığında petrol sektörünün devlet bütçe gelirleri içindeki payı %39,1 olmuştur. 2004'de ise söz konusu oran %40,9 (%31,6 SOCAR'ın payı ve %9,3 ARDNF'den transferler) seviyesinde olmuştur. Bütçe gelirlerinde meydana gelen artışta petrol gelirleri büyük rol oynamıştır.

2004 verileri ile mukayese edildiğinde 2005 yılında devlet bütçesinin petrol dışı açığının GSYİH'nın %2,4 hacminde olması planlanmıştır ki, bu da hükümetin petrol gelirlerinin harcamasının artırılmasına dair orta vadeli stratejisine ve 2005 makroekonomik hedeflerine uygun düşmektedir.

²⁹ F. Y. Bayramov-S. E. Necefov, "Dövlət Bütçesinin Kesiri və İnflasiya", *Azərbaycanda İqtisadi İslahatların Heyata Keçirilməsi Hususiyetləri və Problemlər*, İqtisadi İnkişaf Nazirliyi İqtisadi İslahatlar Mərkəzi, Bakı, 2001, s.148.

Kaynak: ARDSK Yayınları.

Harcamalarda sosyal bir eğilime sahip olan 2005 yılı bütçesinde, ücretler, eğitim ve savunma harcamalarına daha fazla ağırlık verilmiştir. Bu çerçevede ortalama ücretler bir önceki yıla göre %22 arttırılmıştır. Bu artış ile yolsuzluk oranının azaltılmaya çalışıldığı görülmektedir. Savunma harcamaları ise %30 arttırılmıştır.

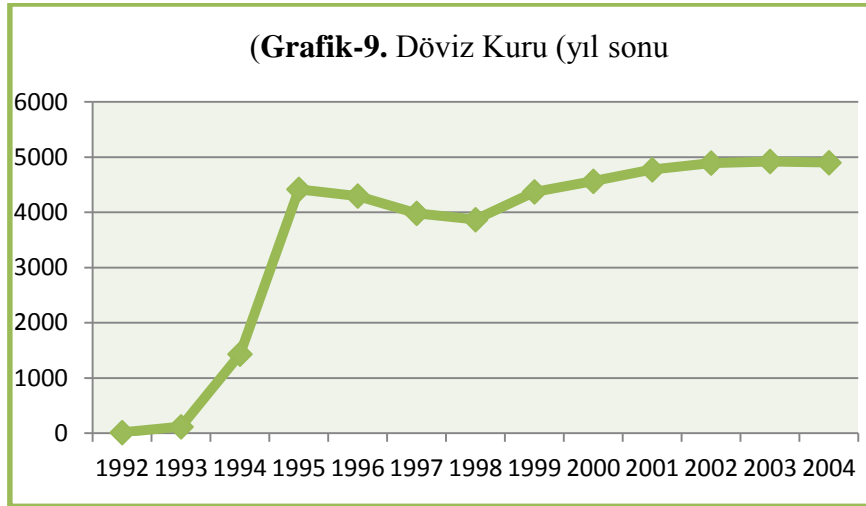
5.6. Döviz Kuru

Azerbaycan “Ruble Bölgesi”nden çıkarak, milli paranın tedavülüne ilişkin kabul edilen kanunun ardından, Kasım-1992’de Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti’nin milli para birimi “Manat”ı tedavüle çıkarmıştır. Azerbaycan milli para birimi, ilk aşamada Rusya’nın para birimi Ruble ile birlikte tedavülde olmuştur. Hükümetin serbest piyasa ekonomisine geçileceğini ve özelleştirmeyi Manat ile yapacağını açıklamasının yanı sıra toplam hacminin piyasada az olması sonucu ilk zamanlar değerini koruyan Manat, ithalatın önemli bir kısmının Ruble ile yapılmak mecburiyetinde olması ve ithalatın yapıldığı ülkelerde, özellikle Rusya’da fiyatların liberalleşmeye paralel olarak yükselmesi sonucunda, 1993 yılının ortalarında Ruble karşısında değer kaybetmeye başlamıştır. Yine 1993-94 yıllarında bankacılık sektöründe yaşanan iflaslar ve Manat’ın değer kaybedeceği endişesi başta dolar olmak üzere para ikamesine neden olmuştur³⁰. İki para biriminin mübadele aracı olarak kullanılması, ödemeler sisteminde, dış ticaret bilançosunda bazı problemlere neden olurken, ülkede yaşanan ekonomik buhranın derinleşmesine de etkide bulunmuştur.

Nihayet Manat 1994 yılından itibaren ülkedeki tek resmi ödeme aracı olmuştur. 1994’de “Valyuta Tenzimlenmesi Haqqında (Döviz Kuru Düzenlemeleri Hakkında)” kanununun kabul edilmesi ve 1995’de anti-enflasyonist para ve kredi politikasının uygulanmaya başlanması sonucu 1996 yılının Mayıs ayından itibaren Manat değer ve itibar kazanmaya başladı. İlk yıllarda enflasyon, ekonomik ve siyasi istikrarsızlık gibi sebeplerle ABD Doları karşısında hızla değer yitirse de, 1995 yılından sonra ülkede gerçekleştirilen ekonomik tedbirler ve sıkı para politikası neticesinde döviz kurunda fazla bir dalgalanma olmamıştır.

Merkez Bankası’nın politikaları ve bunu destekleyen petrol anlaşmaları ile Manat, Amerikan Doları karşısında 1998 yılına kadar bir miktar değer kazanmıştır. Ancak 1999 yılından itibaren efektif döviz piyasasında Manat’ın değeri aşağı düşürülmüş ve Azerbaycan’ın ticari rekabet şansı artırılmaya çalışılmıştır.

³⁰ C. Şerifov, “Azerbaycanda Valyuta Bazarının Müasir Veziyeti ve Onun İnkişaf Perspektivleri”, *Azerbaycan 21. Esrin Astanasında*, Azerbaycan İlimler Akademiyası Neşriyyatı, Bakı, 1998, ss.551-552; Sancak, ss.51-54.

Kaynak: ARDSK Yayınları.

1997-98 yıllarında yabancı sermaye girişindeki artışlar nedeniyle Manat, Amerikan Doları karşısında değer kazanmıştır. Aşırı değerlendirilen para biriminin yanı sıra 1998 yılında yaşanan Rusya krizinin de etkisiyle ihracat gelirlerinde önemli miktarlara varan azalmalar yaşanmıştır. 1999'un ikinci yarısında, 1995 yılından itibaren uygulanmakta olan para ve döviz kuru politikalarında yumuşama ile birlikte yeniden döviz kuru yükselmeye başlamıştır³¹. 1999 yılının ortalarından itibaren, Manat'ın amortismanını düzeltmek için müdahalede bulunulan bir 'kirli dalgalanmadan' döviz kuru ayarlaması amaçlı piyasa mekanizmasına yani dalgalı kur rejimine geçilmiş, ulusal para birimi ABD Doları karşısında %7 oranında devalüe edilerek ihracat ürünlerine rekabet üstünlüğü kazandırılmaya çalışılmıştır.

Kısaca 1999'daki mali istikrar, sıkı para politikası ve devalüasyon ile Manat güç kazanmış ve istikrara kavuşmuştur.

Manat'ın devalüasyonu nedeniyle ihracat malları dışarıda ucuza, içeride ise pahalıya tüketilmeye başlamıştır. Ayrıca ithal hammaddeye dayalı ihracat ürünlerinin maliyeti artmış, bir başka ifadeyle ithalat pahalı yapıldığı için ihracat yoluyla elde edilen döviz gelirleri, parası Manat'a karşı değer kazanan ülkelere geri gitmeye başlamıştır.

2000-2003 yılları arasında yumuşak bir devalüasyona uğrayan Manat 2004 yılında ise bir miktar değer kazanmıştır.

5.7. Dış Ticaret

Azerbaycan'da bağımsızlığın ilk yıllarında gerekli düzenlemelerde önemli mesafe alınmadan ülke ekonomisinin dünya ekonomisine entegresini sağlama amacıyla dış ticaretin tamamen liberalleştirilmesi, ağır durumda olan üretim alanlarında çöküşü hızlandırmış, yerli üretimi bir hayli azaltmış ve iç piyasayı tamamen ithalata bağımlı duruma getirmiştir. Geç de olsa yerli üretimin gelişimini sağlamak için hükümetin uygulamak istediği tedbirler ise uluslararası kurumlar, özellikle IMF ve Dünya Bankası tarafından itirazla karşılanmıştır. 2001 yılı Nisan ayından itibaren Azerbaycan'da yeni gümrük vergileri yürürlüğe konulmuştur. Hükümet, yerli üretimi arttırmak için ülkede üretimi mümkün olan birçok ürünün ithalinden alınan gümrük vergilerini yükseltmeye çalışmıştır. Fakat uluslararası finans kurumları ile anlaşma mümkün olmadığından vergiler istenilen seviyeye çıkartılamamıştır³².

³¹ Kamalov, s.72.

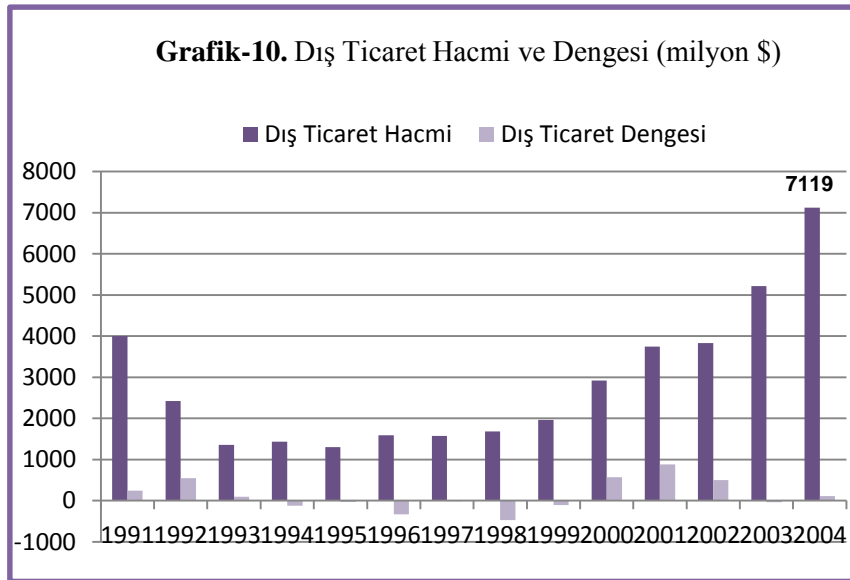
³² Azer Mehdiyev, "Azerbaycan'ın Dünya İktisadiyyatına İntegrasiyasının Reallıqları", *Ekspert İqtisad Jurnalı*, No.7-8, 2001, s.23.

Bağımsızlığını elde ettiği yılların ardından 1994-1999 yılları arasında Azerbaycan'ın dış ticaret dengesi açık vermiştir. Ancak petrol ürünleri ihracının artması söz konusu açığı aşağılara çekmiştir.

Haydar Aliyev'in iktidara gelmesinin ardından ülkede sosyal ve siyasal istikrarın sağlanmaya başladığı 1994'te "Asrın Anlaşması"nın imzalanması ile başlayan ve sonradan başarı ile devam ettirilen iktisat politikalarının hayata geçirilmesi sonucunda, 1993 ile mukayese edildiğinde dış ticaret hacmi 1997'de %16,4, 1998'de %24,3, 1999'da %45,2 oranında ve 2000'de 2,1 kat, 2001'de 2,7 kat, 2002'de 2,8 kat, 2004'te ise 5,2 kat artış kaydetmiştir. Azerbaycan 2004 yılında dış ticaret hacmi 2003 yılına oranla %38 (ithalat %33,8, ihracat %40) artmıştır.

1998 yılında Manat'ın aşırı değerlenmesiyle ihracat gelirleri azalırken, ithalatın artması ve hidrokarbon sektörüne yatırım amaçlı yüksek miktarda yabancı sermaye girişi dış ticaret açığının 1998 yılında 470,3 milyon dolara yükselmesine neden olmuştur.

1999'da 106,2 milyon dolar açık veren dış ticaret dengesi, uluslararası petrol anlaşmalarının yeni aşamaya geçilmesi; petrol çıkarma ve ihraç aşamasına geçilmesi sonucunda ülkeden petrol ihracının büyük oranda artışına bağlı olarak, 2003 yılı hariç 2000 yılından itibaren fazla vermeye başlamıştır.

Kaynak: ARDSK Yayınları.

Petrol ihracatının artmaya başladığı 2000 yılından itibaren ihracatın GSYİH içindeki payının önemli bir yer tutmaya başladığı görülmektedir.

İhracat içinde petrol ürünleri önemli yer tutmaktadır. Petrol ve petrol ürünlerinin ihracat içindeki payı 1998'de %64,8, 1999'da %75,9, 2000'de %84, 2001'de %91,23, 2002'de %81,23 ve 2004'te %82 olmuştur. Bu, esas olarak ham petrolün ihracından kaynaklanmaktadır. Bir taraftan dünya pazarında petrolün fiyatının artması ile ilişkili olarak ülkeden ihraç olunmuş ham petrolün fiyatı artmış, diğer taraftan ise ihraç olunan ham petrolün hacmi artmıştır.

Sonraki yıllarda Azerbaycan ihracatında petrol ve petrol üretimlerinin ağırlığı, petrol üretimi ve dolayısıyla ihracının artmasıyla daha da artmıştır. Bu ise, bir sektöre bağımlılık şeklinde ülke için önemli bir sorundur. Çözüm için ülkede petrol gelirlerini petrol dışı sektörlere yöneltecek devlet programları yürütülmektedir.

Tablo-4. Azerbaycan Dış Ticareti (Milyon \$)

Yıllar	İthalat	İthalat Artışı (%)	İhracat	İhracat Artışı (%)
1991	1881.2	-	2120.9	-
1992	939.8	-50.04	1483.9	-30.03
1993	628.8	-33.09	724.6	-51.17
1994	777.9	23.71	652.7	-9.92
1995	667.6	-14.17	637.1	-2.39
1996	960.6	43.88	631.2	-0.92
1997	794.3	-17.32	781.3	23.78
1998	1076.4	35.51	606.2	-22.41
1999	1035.8	-3.77	929.6	53.34
2000	1172.0	13.15	1745.2	87.73
2001	1431.1	22.10	2314.2	32.60
2002	1665.5	16.38	2167.4	-6.34
2003	2626.4	57.69	2591.7	19.57
2004	3504.6	33.43	3614.4	39.46

Kaynak: ARDSK Yayınları.

Azerbaycan 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmesinin ardından dış ticarete SSCB ülkeleri dışındaki yeni pazarlara yönelmiştir. Ancak bağımsızlığın ilk yıllarında Azerbaycan'ın geçmiş ekonomik bölgeye bağımlılığı devam etmiştir. Ülke ekonomisinin Rusya'ya bağımlılığı, bağımsız ekonomik politikanın hayata geçirilmesine ve milli ekonominin yapılandırılmasına suni engeller yaratıyordu³³. 1991-93 yıllarında dış ticaretinin %80-85 gibi bir oranını BDT ülkeleri ile yapan Azerbaycan'ın dış ticaret ilişkileri 1994 yılından itibaren köklü bir şekilde değişme göstermesi sonucu BDT ülkeleri ile olan dış ticaret hacmi sürekli olarak azalmaya başlamıştır³⁴. Azerbaycan'ın ihracatında BDT ülkelerinin payı 1991'de %94 iken, bu oran 1999'da %22,7, 2000'de %13,5 ve 2002'de %11 olarak gerçekleşmiştir. 2004 yılında ise bir önceki yıla göre BDT ülkeleri ile ihracat hacmi iki kat artarak toplam ihracat için de BDT ülkelerinin payı %18,5'e yükselmiştir. BDT ülkelerinin Azerbaycan'ın ithalatı içindeki payı ise 1991'de %80 iken, bu oran 1999'da %31,4, 2000'de %32 ve 2002'de %32,9 olmuştur. Kısaca dönüşüm süreci ile birlikte, dış ticaretin yapısında da değişiklik olmuş, Azerbaycan'ın BDT ülkelerine karşı ihracat bağımlılığı azalırken özellikle Avrupa Birliği ülkelerine yönelik ihracatında önemli artışlar kaydedilmiştir.

5.8. Dış Borçlar

Azerbaycan'ın dış borç stoku ve dış borçların GSYİH'ya oranı yıllar itibariyle devamlı artış kaydetmiştir. Dönüşüm sürecinin başlangıç yıllarında ortaya çıkan ve giderek artan cari açıkların doğrudan yatırım ve finansman amaçlı yabancı sermaye girişleriyle finanse edilmiştir

Benzer şekilde, dış borçların ödenmesinde en önemli kaynak olan ihracat gelirlerindeki artış hızının dış borç artış hızından düşük gerçekleşmesi dış borç/ihracat oranında artışa neden olmuştur. Dış borç/ ihracat oranı 1993'de %7,3'ten, 1999'da %77,1'e yükselmiştir. Söz konusu oran 2000'de %66, 2001'de %54 ve 2002'de %63 olarak gerçekleşmiştir.

Dış borçların GSYİH'ya oranına bakıldığında, 1993'de %4 olan bu oran 2004 yılında %22,2'ye yükselmiştir. Diğer taraftan cari açıkların finansmanında da yabancı kaynaklar

³³ Emiraslanov, s.59.

³⁴ A. V. Veliyev, "Azerbaycan'ın İstihlak Bazarının Formalaşmasında MDB Ülkeleri İle İktisadi Eilaqelerin Rolü", *Azerbaycanda İqtisadi İslahatların Heyata Keçirilmesi Hususiyetleri ve Problemler*, İqtisadi İnkişaf Nazirliğı İqtisadi İslahatlar Merkezi, Bakı, 2001, ss.185-186.

kullanıldığından dış borç stoku önemli artışlar göstermiştir. Borçlardaki artışa rağmen, artan yatırımlarla petrol üretim ve ihracatındaki artış, borçların geri ödenmesinde herhangi bir sorun yaşanmasını engellemiştir.

Tablo-5. Dış Borçlar

Yıllar	Dış Borç Miktarı (Milyar \$)	GSYİH'nin %'si
1993	0.05	4.0
1994	0.1	6.7
1995	0.3	12.4
1996	0.4	13.6
1997	0.5	15.8
1998	0.7	15.7
1999	0.72	15.8
2000	1.158	21.9
2001	1.250	21.9
2002	1.374	22.5
2003	1.570	22.0
2004	1.588	18.6

Kaynak. ARDSK Yayınları.

Dış borçta artışa karşın diğer BDT ülkeleri ile mukayese edildiğinde söz konusu dönemde Azerbaycan'ın dış borçlarının bazı ülkelerden daha az olmuştur³⁵.

Sonuç ve Genel Değerlendirme

Haydar Aliyev döneminde yaşanan değişim sürecinde varılan nokta dikkate alındığında, ekonomik bağımsızlığın en önemli göstergelerinin Azerbaycan'da teşekkül ettiği görülmektedir. Ülke arazisindeki bütün doğal kaynaklar, sermaye ve ekonomik potansiyel büyük bir oranda Azerbaycan'a aittir. Ülkenin uluslararası seviyede tanınan milli para birimi (Manat) vardır. Manat en azından Güney Kafkasya'da en güçlü para birimidir.

Bağımsızlık sonrası serbest piyasa ekonomisine geçiş ve ülke ekonomisini öncelikle batı olmak üzere dünya ekonomisine entegrasyon, Azerbaycan'ın kendi tercihi olmuştur. Zaten dış etkiler de bu istikamette olmuştur. Diğer yandan Azerbaycan, kendi varlığını ve kalkınmasını kendi finanse edebilme noktasında da önemli mesafe almıştır.

Haydar Aliyev döneminde makroekonomik göstergeler itibariyle ekonomide istikrar sağlanmıştır: Manat'ın değeri istikrarlı olmuş, enflasyon çok düşük oranda seyretmiş, bütçe açığı düşük olmuş, GSYİH reel olarak tatmin edici bir oranda ve istikrarlı olarak artmıştır. Makroekonomik bakımdan ülkede alınan mesafe ise kısaca şöyle ifade edilebilir: Ülkede GSYİH 2 kat yani %100, sanayi üretim hacmi %30, tarım ve hayvancılık sektöründe üretim hacmi %61, yatırım hacmi %18,8 kat, parasal gelir 4,5 kat, ortalama aylık ücretler 7,6 kat, dış ticaret hacmi 5,5 kat, devlet bütçe gelirleri 4,6 kat artmıştır. Geçen süre zarfında 15 orta ve uzun vadeli devlet programı kabul edilerek uygulamaya konulmuştur. Bu da ülkede bölgesel ve sektörel sürekli kalkınma sürecini ve iklimini sağlamıştır.

Haydar Aliyev'in iktidara gelmesinin ardından ekonomide yaşana yeniden yapılanma ve değişim sürecinde devletin fonksiyonlarında değişikliklerin ötesinde ekonomide köklü değişikliklerin gerçekleştirilmesi sonucu, fiyatların serbestleştirilmesi konusuna ağırlık

– ³⁵ Stanislav Zhukov, "The Macroeconomic Situation in Azerbaijan: At the End of the First Post-Soviet Decade", *Ekspert İqtisad Jurnalı*, No.7-8, 2001, s.5.

verilerek önemli düzenlemeler gerçekleştirilmiş, kamu alımlarını piyasa mekanizmasının dışında bırakan uygulamalara son verilmiştir. Ayrıca, dış ticarete uygulanan miktar kısıtlamaları kaldırılarak, değişken bir kur rejimi kabul edilmiştir.

Her bir ülkede, makro iktisadi istikrarın sağlanması ve devamı için öncelikle siyasi istikrar olmalıdır. Bu bakımdan Haydar Aliyev'in iktidara gelmesinin ardından sağlanan siyasi istikrar adına endişeye sevk edici belirsizlikler İlham Aliyev'in iktidara gelmesi ile minimum düzeye çekilerek beklentiler olumlu kılınmıştır. Ardından da ekonomik iklimin elverişliliğini ve cazibesini Bakü'nün yanı sıra ülkenin tüm bölgelerine de taşıyacak devlet teşvik politikalarının ve programlarının hayata geçirilmesi ve Bakü-Ceyhan'ın faaliyete geçmesinin ardından elde edilecek petrol ihraç gelirleri ile ülke, her bir bölge ve sektörünü kapsayacak mahiyette bir kalkınma sürecine girmiştir.

Kısaca Azerbaycan, Haydar Aliyev döneminde makroekonomik istikrar, başarılı petrol stratejisi, kaybedilen ekonomik potansiyelin yeniden kazanılması, radikal ekonomik reformlar ve yeniden yapılanma şeklinde tanımlanabilecek olan kalkınma aşamasının ardından İlham Aliyev'in Cumhurbaşkanı olması ile yeni bir kalkınma dönemine girmiştir. Nitekim Azerbaycan'da ekonomik gelişme, makroekonomik istikrarın süreklilik arz ettiği bir ortamda devam etmektedir.

Yararlanılan Kaynaklar

A. V. Veliyev, "Azerbaycan'ın İstihlak Bazarının Formalaşmasında MDB Ülkeleri İle İktisadi Eilaqlerin Rolü", Azerbaycanda İqtisadi İslahatların Heyata Keçirilmesi Hususiyetleri ve Problemler, İqtisadi İnkişaf Nazirliğı İqtisadi İslahatlar Merkezi, Bakı, 2001, ss.185-186.

Asef Nadirov, "İqtisadiyyatın Yeni İnkişaf Merhelesi", Azerbaycan Qezeti, 15 Sentyabr 2001, s.2.

Ayhan Karaca, "Azerbaycan'da Ekonomik Dönüşüm Süreci ve Reformların 10 Yılı", <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/ocakozel2002/ayhan.htm>. (13.03.2003).

Azer Emiraslanov, "Dövlət Müsteqilliyi ve Milli İqtisadiyyatın Formalaşması Problemleri", Meşveret Bülleteni, No:7(43), Oktyabr 2001, ss.50-57.

Azer Mehdiyev, "Azerbaycan'ın Dünya İqtisadiyyatına İntegrasiyasının Reallıqları", Ekspert İqtisad Jurnalı, No.7-8, 2001, ss.23-26.

Azerbaycan Respublikasında İnsan İnkişafı Haqqında Hesabat 2002, Birləşmiş Milletlər Təşkilatı İnkişaf Programı, 2002.

Azerbaycan Respublikasının Konstitutyası, Azerbaycan Neşriyyatı, Bakı, 1996.

C. Şerifov, "Azerbaycanda Valyuta Bazarının Müasir Vəziyyəti və Onun İnkişaf Perspektivləri", Azerbaycan 21. Esrin Astanasında, Azerbaycan İmler Akademiyası Neşriyyatı, Bakı, 1998, ss.551-552.

E.S. İmanov-E. M. Babaşov-R. H. Dayıyev, "İqtisadi İslahatlar Şəraitində Ehalinin Sosial Müdafiəsinin Təşkili Məsələləri", Azerbaycanda İqtisadi İslahatların Heyata Keçirilmesi Hususiyetləri və Problemlər, İqtisadi İnkişaf Nazirliğı İqtisadi İslahatlar Merkezi, Bakı, 2001, s.102.

Ercan Sancak, Azerbaycan İqtisadiyyatı, Qafqaz Üniversitesi Neşriyyatı, Bakı, 1999.

F. Y. Bayramov-S. E. Necefov, "Dövlət Bütcesinin Kesiri və İnflyasiya", Azerbaycanda İqtisadi İslahatların Heyata Keçirilmesi Hususiyetləri və Problemlər, İqtisadi İnkişaf Nazirliğı İqtisadi İslahatlar Merkezi, Bakı, 2001, s.148.

Heyder Eliyev, "Azerbaycan Respublikasının Dövlət Müsteqilliyinin Onuncu İldönümü Haqqında", Azerbaycan Respublikası Prezidentinin 20 Mart 2001 Tarihli Fermanı, Bakı, 20 Mart 2001.

İmran Ceferzade, "Esaslı İnkişaf İlləri", İqtisadiyyat Qezeti, 18 Oktyabr-1 Noyabr 2001, s.3.

Milli Bank İllik Hesabat-2000, Azerbaycan Respublikası Milli Bankı, Bakı, 2001.

- N. Ö. Hacıyev, “ Sahibkarlıq Sektorunun İnkişafının Sürətləndirilməsi ilə Bağlı Problemlər”, Azərbaycanca İqtisadi İslahatların Heyata Keçirilməsi Hususiyetləri və Problemlər, İqtisadi İnkişaf Nazirliyi İqtisadi İslahatlar Merkezi, Bakı, 2001, s.117.
- Nasser Sagheb- Masoud Cavadi, “Azerbaijan’s ‘Contract of the Century’ Finally Signed With Western Oil Consortium”, Azerbaijan International Magazine, Winter-1994, s.27.
- Nesimi Kamalov, “1990-2000 Yılları Arasında Azərbaycan’da Enflasyon”, Journal of Qafqaz University, Number 6, Fall-2000, ss.65-74.
- Osman Nuri Aras, Rusya’da Tıkanan Sosyo-Ekonomik Değişim Dalgası, Qafqaz Üniversitesi Yayınları, Bakü, 2000.
- Osman Nuri Aras, Azərbaycan’ın Hazar Ekonomisi və Stratejisi, Derin Yayınları, İstanbul, 2008.
- Osman Nuri Aras, Elçin Süleymanov, Azərbaycan Ekonomisi, Şark-Garb Matbaası, Bakü, 2010.
- Osman Nuri Aras, “Azərbaycan İqtisadiyyatında Sermaye Strategiyasının Nezeri İnfrastrukturunu”, *Azərbaycan İqtisadiyyatında Strateji Problemləri Konfrans Materialları*, Bakı, 14-15 Mart 2002, ss.209-212.
- Osman Nuri Aras, “Geçiş Sürecinde Azərbaycan’da Yaşanan “Hollanda Sendromu” ve Çözüm Önerileri”, *Nesreddin Tusinin 800 İllik Yubileyine Həsər Edilmiş Respublika Elmi Konfransda Sunulan Tebliğlər*, Bakü, 2-3 Nisan 2001, ss.130-133.
- Osman Nuri Aras, “Azərbaycan İqtisadiyyatında Ehtimal Olunan Problem: Pul Evezi”, *Azərbaycan İqtisadiyyatında Strateji Problemləri adlı Konfrans Materialları*, Bakı, 14-15 Mart 2002, ss.315-318.
- Rasim Hesenov, “Azərbaycanın İqtisadi İnkişaf Paradigması və İqtisadi Tehlükesizlik Konsepsiyasının Seçimi”, *Meşveret Bülleteni*, No:7(43), Bakı, Oktyabr-2001, ss. 6-8.
- Saleh Memmedov, İnflyasiya və Maliye Bazarı, Bakı, 1998.
- Settar Seferov, “Evezsiz Milli Servetimiz: Müstəqillik”, *İqtisadiyyat və Audit Jurnalı*, No:10, Oktyabr-2001, ss.5-6.
- Stanislav Zhukov, “The Macroeconomic Situation in Azerbaijan: At the End of the First Post-Soviet Decade”, *Ekspert İqtisad Jurnalı*, No.7-8, 2001, ss.5-7.
- Ş. E. Yaqubov – A. M. Mahmudzade, “Azərbaycan Respublikasında Aparılan Aqrar İslahatların Qiymətləndirilməsi, Azərbaycanda İqtisadi İslahatların Heyata Keçirilməsi Hususiyetləri və Problemlər, İqtisadi İnkişaf Nazirliyi İqtisadi İslahatlar Merkezi, Bakı, 2001, ss.60-63.
- Tebriç Vefalı, “Qarabağın İqtisadiyyatımında İzi”, *Herbi And Qezeti*, 1-15 Aprel 2003, s.3.
- Azərbaycan Respublikası Devlet Statistik Komitesi (ARDSK) Yayınları. (Farklı Yıllar)
- ‘Azerbaijan Economic Damages and Heavy Tolls Caused By Armenian Aggression’, www.economy.gov.az/HTML/aggression.html (09.04.2005).
- 525-ci Qezet, 09.10.2004.